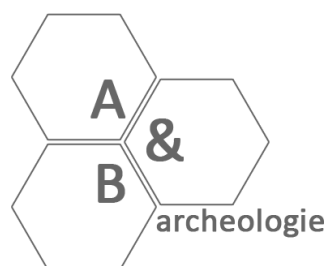

Eindverslag Antwerpen Korte Nieuwstraat 18-20- 22 werfbegeleiding

Verslag van Resultaten

Bert ACKE, Maarten BRACKE, Paulien FONTEYN en Gwendy WYNS

25-8-2020

Titel: Eindverslag Antwerpen Korte Nieuwstraat 18-20-22 werfbegeleiding. Verslag van Resultaten.

Erkend archeoloog: Maarten Bracke, OE/ERK/Archeoloog/2015/00036

Auteurs: Bert ACKE, Maarten BRACKE, Paulien FONTEYN en Gwendy WYNS

Uittreksels uit CartoWeb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18084 - www.ngi.be

Projectcode opgraving: 2020B356

Bekrchtigde archeologienota:

<https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>

Bekrchtigde nota: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778>

Intern projectnummer: 2020.041

Locatiegegevens: Antwerpen, Antwerpen, Korte Nieuwstraat 18-20-22

Oppervlakte plangebied: ca. 951m²

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 199,04m²

Lambertcoördinaten onderzoeksgebied: X: 152427 en Y: 212278; X: 152434 en Y: 212215

Kadastergegevens: Antwerpen, afdeling 3, sectie C, percelen 2354B, 2361G, 2378, 2379A, 2382, 2387A, 2388A (zie figuur 3)

Topografische kaart: zie figuur 1 en 2

Betrokken actoren: Bert Acke (assistent-archeoloog, veldwerkleider), Maarten Bracke (erkend archeoloog), Paulien Fonteyn (assistent-archeoloog), Gwendy Wyls (assistent-archeoloog) en Patrick De Vijlder (contactpersoon initiatiefnemer)

Begin- en einddatum veldwerk: 2 maart 2020 – 1 juli 2020

Wetenschappelijke advisering: /

Nummer wettelijk depot: D/2020/14.293/07

© Acke & Bracke bv, Damstraat 206A, 9180 Moerbeke-Waas. De auteurs aanvaarden geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de auteurs.

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE.....	5
1.1. SITUERING.....	5
1.2. ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS.....	8
1.2.1. SAMENVATTING BUREAUONDERZOEK	8
1.2.2. SAMENVATTING ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK MET INGREEP IN DE BODEM DOOR MIDDEL VAN PROEFSLEUVEN.....	9
1.3. ONDERZOEKSOPDRACHT	14
1.3.1. VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE	14
1.3.2. RANDVOORWAARDEN.....	15
1.3.3. BESCHRIJVING VAN DE GEPLANDE WERKEN	16
1.4. WERKWIJZE EN STRATEGIE.....	17
1.4.1. OPGRAVINGSMETHODE.....	17
1.4.2. ORGANISATIE VAN DE OPGRAVING	17
1.4.3. RELEVANT GEBRUIKT MATERIAAL	18
1.4.4. AFWIJKINGEN STRATEGIE TEN OPZICHTE VAN HET PROGRAMMA VAN MAATREGELEN	18
1.4.5. SELECTIEKEUZE VONDSTEN.....	18
1.4.6. SELECTIEKEUZE STAALNAME	19
1.4.7. INBRENG SPECIALISTEN	19
1.4.8. ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING.....	19
2. ASSESSMENTRAPPORT.....	20
2.1. GEHANTEERDE METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA.....	20
2.2. OBSERVATIES EN REGISTRATIES	21
2.2.1. ASSESSMENT VAN DE VONDSTEN.....	21
2.2.2. ASSESSMENT VAN DE STALEN	21
2.2.3. CONSERVATIE-ASSESSMENT	21
2.2.4. ASSESSMENT VAN DE SPOREN, SPOORCOMBINATIES EN ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN	21
2.2.5. ASSESSMENT VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	21
2.3. POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK	22
2.4. UIT TE VOEREN ONDERZOEK	23
2.4.1. TE BEANTWOORDEN ONDERZOEKSVRAGEN	23
2.4.2. STRATEGIE VOOR DE VERWERKING	24
2.4.3. CONSERVATIESTRATEGIE	24
2.4.4. ONDERZOEKSVRAGEN BIJ VERVOLGONDERZOEK	24
3. INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	25
3.1. LANDSCHAPPELIJK, HISTORISCH EN ARCHEOLOGISCH KADER	25
3.1.1. LANDSCHAPPELIJK KADER	25
3.1.2. HISTORISCH KADER.....	30
3.1.3. ARCHEOLOGISCH KADER	39
3.2. STRATIGRAFISCHE OPBOUW	41

3.2.1.	BODEMGENESE.....	41
3.2.2.	BODEMBEWARING	44
3.2.3.	BODEMBEWARING EN BEWARING ARCHEOLOGISCHE SITE/ARTEFACTEN	44
3.2.4.	REFERENTIEBODEMS OP GEKENDE ARCHEOLOGISCHE SITES.....	44
3.3.	BESCHRIJVING VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE.....	45
3.4.	CULTURELE EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE VONDSTEN	49
3.5.	DATERING EN INTERPRETATIE ARCHEOLOGISCHE SITE	50
3.5.1.	RELATIEVE DATERING AAN DE HAND VAN SPOREN EN VONDSTEN.....	50
3.5.2.	ABSOLUTE DATERING AAN DE HAND VAN NATUURWETENSCHAPPELIJKE DATERINGSTECHNIEKEN	50
3.5.3.	ABSOLUTE DATERING AAN DE HAND VAN HISTORISCHE BRONNEN	50
3.5.4.	TAFONOMISCHE OPBOUW EN FORMATIE	50
3.6.	SYNTHESE.....	51
3.6.1.	INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	51
3.6.2.	BELANG EN BETEKENIS VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	51
3.7.	BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN EN -DOELEN	52
3.8.	SAMENVATTING GESPECIALISEERD PUBLIEK	54
3.9.	SAMENVATTING NIET-GESPECIALISEERD PUBLIEK	56
3.10.	BIBLIOGRAFIE	57
3.11.	FIGURENLIJST	58
4.	<u>BEWARING EN DEPONERING.....</u>	<u>60</u>
5.	<u>BIJLAGEN.....</u>	<u>61</u>
5.1.	LIJST PLANNEN EN KAARTEN	61
5.2.	TEKENINGENLIJST	61
5.3.	FOTOLIJST	61
5.4.	SPORENLIJST	61
5.5.	VONDSTENLIJST	61
5.6.	STALENLIJST.....	62
5.7.	SKELETFORMULIEREN	62
5.8.	CONSERVATIERAPPORT	62
5.9.	RESULTATEN AARDKUNDIGE EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE ANALYSES	62
5.10.	REFERENTIEPROFIELEN	62
5.11.	DAGRAPPORTEM	62
5.12.	VELDTEKENINGEN.....	62

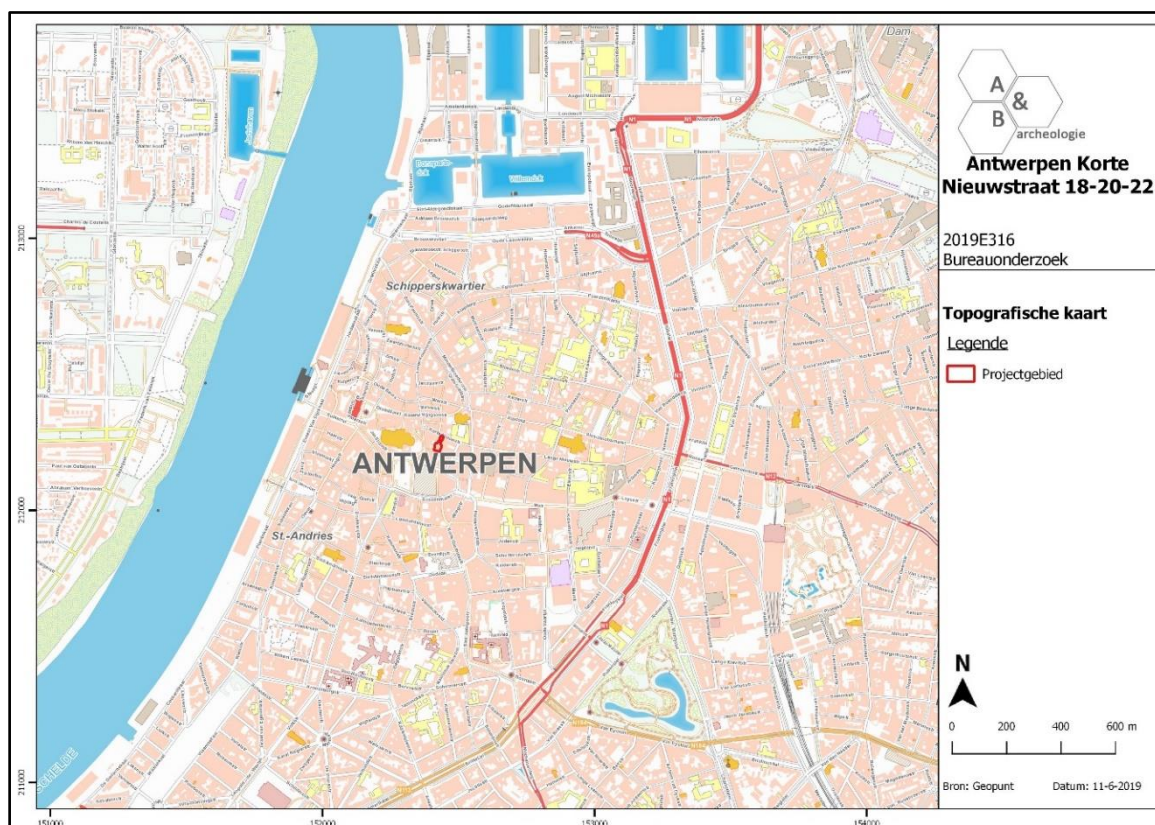
1. Beschrijvend gedeelte

1.1. Situering¹

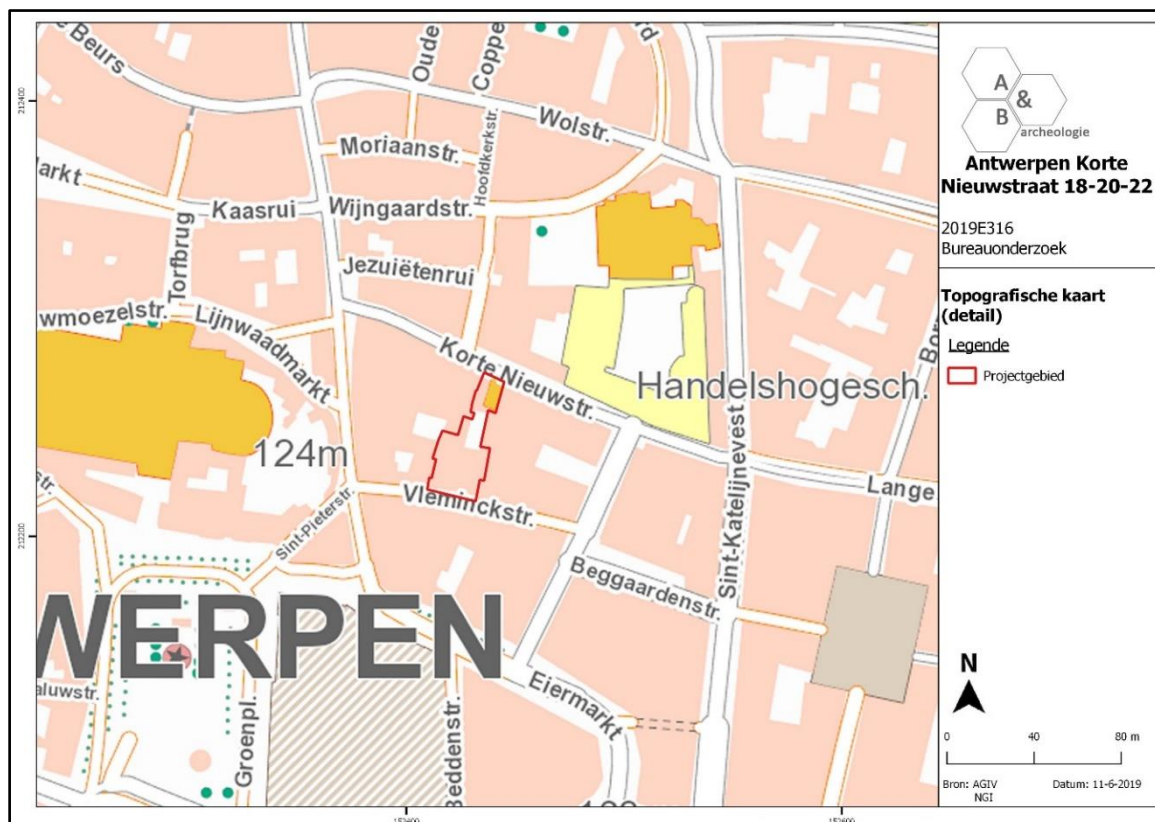
Het plangebied is gelegen in de binnenstad van Antwerpen, in een bouwblok gevat tussen de Korte Nieuwstraat in het noorden, de Sudermanstraat in het oosten, de Vleminckstraat in het zuiden en de Melkmarkt in het westen. Dit bouwblok bevindt zich net ten oosten van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, het is dus midden in de historische stadskern gelegen.

Het totale plangebied is 951m² groot en kent een onregelmatige, langgerekte noord-zuid vorm. In het noorden grenst het plangebied aan de Korte Nieuwstraat, in het zuiden aan de Vleminckstraat. Langs beide straten is het terrein bebouwd, en ertussen ligt een binnenplaats die bereikbaar is via de Korte Nieuwstraat. De binnenplaats wordt ten oosten en ten westen geflankeerd door een aantal kleine 'huisjes'. Deze huisjes, gekend als Korte Nieuwstraat 18, vormen samen met de binnenplaats het voormalige Sint-Annagodshuis, de bijhorende Sint-Annakapel is gelegen in de Korte Nieuwstraat 22. In de westelijke huisjes van het godshuis was tot enige tijd geleden een restaurant ondergebracht; in de oostelijke huisjes – die niet behoren tot het plangebied – is een groepspraktijk van huisartsen gevestigd. Ten westen grenzend aan de kapel is pand Korte Nieuwstraat 20 gelegen, waarin zich de smalle doorgang (max. 1,25m breed) bevindt naar de achtergelegen binnenplaats en huisjes. Deze doorgang is overbouwd door woning nr. 20. De binnenplaats is momenteel bijna volledig verhard met tegels, maar dat is een tamelijk recente creatie, voorheen was dit meer een tuin. Op de binnenplaats bevinden zich 2 gietijzeren lantaarnpalen, tegen de achtergevel van de kapel is een waterpomp met afdakje aanwezig. In de woningen Vleminckstraat 5-7-9 is een winkel ondergebracht. Ten zuidoosten van de binnenplaats zijn sanitaire voorzieningen aanwezig zijn en een overdekte koer die gebruikt wordt voor opslag.

¹ <https://loket.onroenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>

Figuur 1 Uitsnede uit de topografische kaart met aanduiding van het plangebied (bron: <https://loket.onroerend-erfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 2 Detail van de topografische kaart met aanduiding van het plangebied (bron: <https://loket.onroerend-erfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 3 Aanduiding van het projectgebied en de advieszone voor werfbegeleiding op het kadaster (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

1.2. Archeologische voorkennis

1.2.1. Samenvatting bureauonderzoek²

Het plangebied is gelegen binnen een bijzondere interessante zone, net ten oosten van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal. Het terrein werd sinds begin 13de eeuw opgenomen binnen de stadsomwalling. Of er op dat moment reeds bebouwing aanwezig was op de site, is niet duidelijk. Wel werd in 1400 de Sint-Annakapel en het bijhorende Sint-Annagodshuis gebouwd. Het godshuis bestond op dat momenten vermoedelijk reeds uit enkele huizen gegroepeerd rond een binnenplaats. De kans is niet onbestaande dat het godshuis in de configuratie van vandaag teruggaat op de 15de-eeuwse toestand. In ieder geval is de indeling kapel – binnenplaats – aangrenzende huisjes – doorgang vanaf de Korte Nieuwstraat in de laatste eeuwen niet gewijzigd. De Korte Nieuwstraat heeft minstens een 14de-eeuwse oorsprong, het grotere bouwblok waarin het plangebied is gelegen, gaat afgaande op de cartografische bronnen minstens terug tot de 16de eeuw. Er gebeurde in dit bouwblok tot op heden nog maar 1 archeologisch onderzoek, waarbij o.a. de restanten van een woning uit de 13de eeuw werden aangetroffen. De andere archeologische onderzoeken in de nabijheid zijn minder relevant voor het plangebied; wel getuigen ze van het rijke middeleeuwse verleden van de stad dat weerspiegeld wordt in diverse archeologische sites met sporen van bewoning, religie, ambachten,... Verspreid bevonden zich ook enkele sites uit de Romeinse periode. Afgaande op de historische en archeologische situering kan aan het plangebied een hoge archeologische verwachting gegeven worden voor sites uit de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Er moet rekening gehouden worden met een complexe stratigrafie.

De werken kaderen in de uitbreiding van de gelijkvloerse winkelruimte van de winkel gelegen aan de Vleminckstraat en de verbouwing van de Sint-Annakapel en het Sint-Annagodshuis. Belangrijk om aan te halen is dat in de bestaande gebouwen enkel bovengrondse werken gebeuren. De bodemingrepen die horen bij de bouwwerken situeren zich op de binnenplaats, op de overdekte koer en in de doorgang vanuit de Korte Nieuwstraat naar de binnenplaats.

- Binnenplaats (144,10m²): de tegels worden verwijderd, er wordt afgegraven tot 30cm onder het huidige maaiveld en vervolgens wordt nieuwe stabilisatie en een verharding in kasseistenen en siergrind gelegd. Ook wordt in het noordelijke deel een nieuwe rioleringsbuis gelegd tussen 30 en 60cm onder het huidige maaiveld.
- Overdekte koer (39,64m², Korte Nieuwstraat 18/3): de bestaande betonnen vloerplaat wordt uitgebroken en er wordt een nieuwe verharding aangelegd.
- Doorgang (15,30m²): er wordt een vorstrand uitgegraven tot op 80cm onder het huidige maaiveld.

De werken hebben voornamelijk een impact in de binnenplaats. Op de overdekte koer wordt niet dieper gegraven dan de bestaande verstoring veroorzaakt door de betonnen vloerplaat. De vorstrand in de doorgang wordt in een smalle sleuf langsheen de naastliggende funderingen aangelegd, de uitgraving hiervoor is beperkt in oppervlakte.

² <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>

Hoewel de werken beperkt zijn in oppervlakte en in diepte, moet rekening gehouden worden met de hoge archeologische verwachting van het plangebied en de ongekenne diepte waarop een eerste archeologisch niveau zich kan manifesteren. In dergelijke stadscontexten kan een eerste relevant archeologisch niveau zich soms heel ondiep onder het huidige loopniveau bevinden. In de binnenplaats bevinden zich tegels, deze zijn van recente oorsprong. Deze binnenplaats was zover kan nagegaan worden steeds een open ruimte, wat maakt dat er hier vermoedelijk weinig bodemverstoring heeft plaatsgevonden. De gebouwen rond deze binnenplaats gaan terug tot het jaar 1400, de Korte Nieuwstraat minstens tot de 14de eeuw, en het plangebied bevond zich sinds begin 13de eeuw intra muros. De site en de omgeving kennen dus een zeer lange bewoningsgeschiedenis, wat kan resulteren in een rijk archeologisch bodemarchief. De kans dat er bij de geplande werken op de binnenplaats een verstoring zal optreden van dit bodemarchief, is niet onbestaande. Omdat op basis van enkel het bureauonderzoek de aan- of afwezigheid van een archeologische site, en de aard en bewaringstoestand ervan, niet precies kan aangetoond worden, is een verder vooronderzoek noodzakelijk. Dit verder vooronderzoek kan relevante kennisvermeerdering genereren voor de ontwikkeling van de site en het bouwblok waartoe het sinds lang behoort, en waar tot op heden nog maar één archeologisch onderzoek plaatsvond. Dit verder vooronderzoek beperkt zich enkel tot de binnenplaats en dient in uitgesteld traject te gebeuren, aangezien de site momenteel nog in gebruik is.

Gezien de ligging in een stadscontext, waarbij een complexe stratigrafie verwacht wordt, met het voorkomen van puinpakketten, funderingen, vloeren,... in de bodem, is het uitvoeren van een verder vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van proefputten en -sleuven, de enige relevante onderzoeksmethode om deze site te onderzoeken.

1.2.2. Samenvatting archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van proefsleuven³

Er werden op de binnenplaats twee proefputten aangelegd van elk 2,1 op 2,1m. Proefput 1 bevindt zich in het noorden en proefput 2 in het zuiden. De proefputten werden handmatig verdiept, waarbij eerst de oppervlakkige tegels handmatig uitgehaald werden. De grond werd gestockeerd naast de sleuf. Na de voltooiing van de registratie van de proefputten werden deze terug handmatig gedicht. De proefputten werden aangelegd op meerdere niveaus, meer bepaald op ca. -30 en -50cm onder het maaiveldniveau (+7,62m TAW) bij proefput 1 en ca. -20 tot -25cm onder het maaiveldniveau (+7,66m TAW) bij proefput 2.

Bij het vooronderzoek werden sporen, structuren en vondsten aangetroffen die kunnen gedateerd worden vanaf de late 16de tot de late 19de eeuw. De aangetroffen sporen betreffen muren, een citerne, een afvoerkanaal en een natuurstenen sokkel. Daarnaast werden enkele revelante lagen aangesneden. Het vondstmateriaal is divers te noemen met verschillende aardewerkcategorieën, metaalvondsten, glas en pijpjarde. Bovendien heeft het vooronderzoek aangetoond dat sporen en structuren aanwezig zijn meteen onder de huidige tegels en dat de bewaringstoestand goed is. Het vooronderzoek heeft bijgevolg aangetoond dat het archeologisch potentieel hoog is, ondanks de beperkte geplande

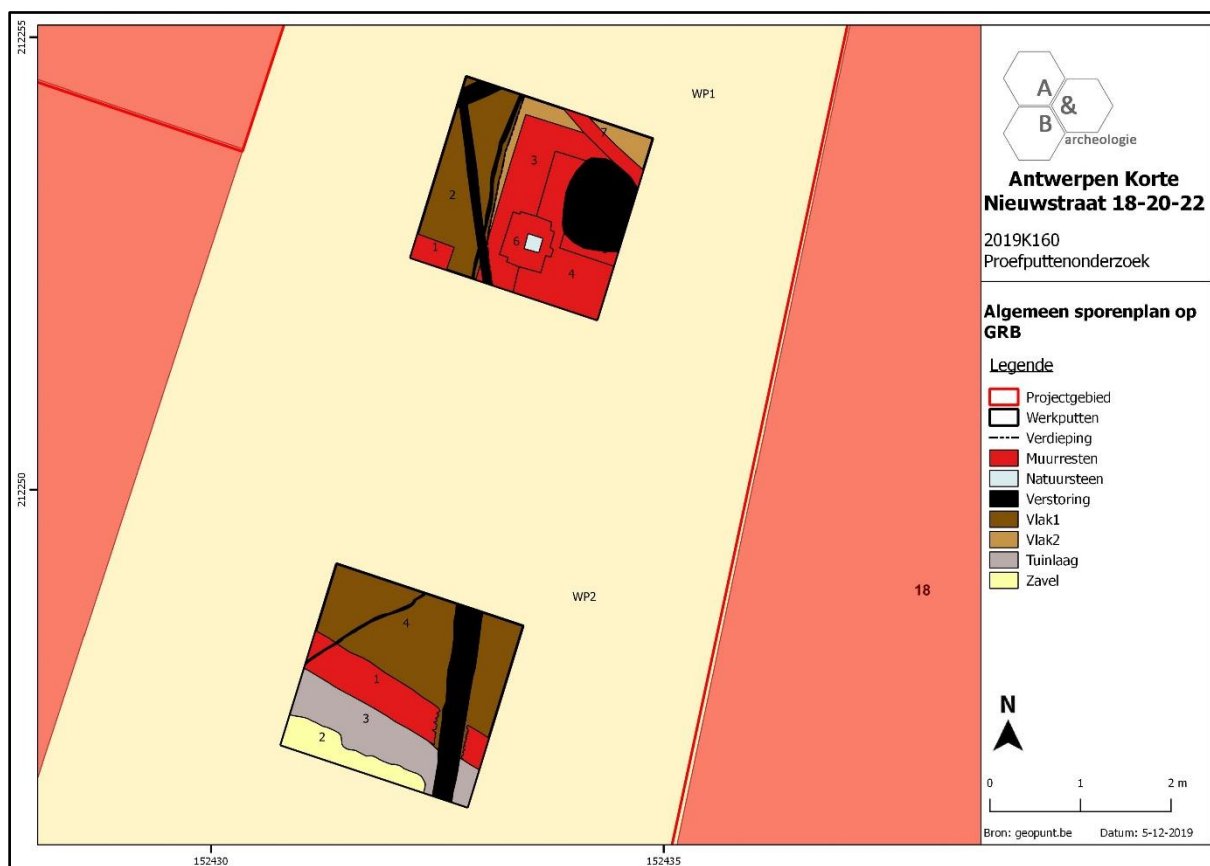
³ <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>

bodemingrepen (zowel in ruimte als diepte), en dat sporen, structuren en vondsten aanwezig zijn te dateren vanaf de 16de eeuw. Oudere sporen werden niet aangetroffen en bevinden zich wellicht op grotere diepte, maar kunnen desondanks niet uitgesloten worden.

Het archeologisch vooronderzoek heeft duidelijk aangetoond dat een goed bewaarde archeologische site aanwezig is ter hoogte van het plangebied, waarbij sporen en structuren verwacht worden meteen onder de huidige tegels. De volledige binnenkoer (ca. 144,10m²), de overdekte koer (ca. 39,64m²) en de doorgang naar de Korte Nieuwstraat (ca. 15,30m²), waar de geplande werken zullen plaatsvinden (cfr. archeologienota bureaustudie), worden geadviseerd voor een verder onderzoek in de vorm van een werfbegeleiding. In totaal komt de zone voor een verdere werfbegeleiding neer op ca. **199,04m²**. De uitgravingsdieptes beperken zich tot ca. 30cm. In de doorgang wordt een sleufje voorzien van 80cm.

Figuur 4 Algemeen proefputtenplan geprojecteerd op het GRB (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

Figuur 5 Algemeen sporenplan van het proefputtenonderzoek (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

Figuur 6 Zicht op vlak 1 in proefput 1 met rechts zicht op de waterciterne (foto richting noorden) (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

Figuur 7 Zicht op vlak 1 in proefput 1 (foto richting zuiden) (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

Figuur 8 Zicht op vlak 1 in proefput 2 met centraal muur S1 (foto richting zuiden) (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

Figuur 9 Zicht op vlak 1 in proefput 2 met centraal muur S1 (foto richting noorden) (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

1.3. Onderzoeksopdracht

1.3.1. Vraagstelling met betrekking tot de archeologische site

In de nota waren onderstaande, niet limitatieve onderzoeksvragen opgenomen:

- Wat is de aard, omvang, datering en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Welke spoorcategorieën zijn aanwezig? En tot welke functie behoren deze (bewoning, begraving, artisanaal, ...)? Welke structuren kunnen onderscheiden worden (gebouwen, grachten, waterputten, kuilen, ...)?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere erven? Wat is de onderlinge samenhang/fasering? Hoe zijn de erven ingedeeld en afgebakend?
- Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?
- Kunnen er uitspraken gedaan worden over de evolutie van het plangebied? Van wanneer dateren de oudste bewoningssporen? Zijn er archeologische sporen aanwezig die te koppelen zijn aan de volmiddeleeuwse stadsontwikkeling in dit stadsdeel? Zijn sporen en vondsten ouder dan de postmiddeleeuwen aanwezig?
- Kan uit de onderzoeksresultaten afgeleid worden dat de binnenplaats steeds deze functie had, of zijn er aanwijzingen voor andere functies in het verleden (bvb. bewoning/bebouwing/ ambachtelijke activiteiten/...)?
- Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie? Zijn er sporen van artisanale activiteiten aanwezig?
- Waaruit bestaat de materiële cultuur en kan dit iets leren over het gebruik van de site en de bewoner(s)? Tot welke groep, type, baksel, ... behoort het aardewerk?
- Lenen vondsten zich tot een conservatie? Wat is hun meerwaarde?
- Kunnen bepaalde sporen verder natuurwetenschappelijk onderzocht worden? Wat is hun meerwaarde? Welke vormen van natuurwetenschappelijk onderzoek zijn van toepassing (C14-datering, macrobotanisch, pollen, dendrochronologie, houtsoortbepaling, antracologie, petrografie, archeozoölogie, ...)?
- Kan de site in een ruimer archeologisch kader geplaatst worden, hoe verhoudt de site zich tot de archeologische onderzoeken in de directe omgeving?
- Kunnen eventuele patronen en/of sporen van lokale, regionale en transregionale economie onderscheiden worden?
- Zijn de grenzen van de archeologische site behaald binnen het plangebied of lopen de erven door buiten het terrein?

1.3.2. Randvoorwaarden

Een eerste fase van de werfbegeleiding werd uitgevoerd op maandagvoormiddag 2 maart 2020, op een bewolkte dag met buien. Hierbij werd een eerste kleine zone van ca. 16m² onderzocht in het zuiden van de binnenkoer (werkput 1, zie figuur 10 voor situering).

Figuur 10 Kadasterplan met aanduiding van de zone voor werfbegeleiding in het blauw, en in oranje werkput 1 waar op 02/03/2020 de eerste fase van de werfbegeleiding werd uitgevoerd (bron: geopunt.be).

Ondanks herhaaldelijke communicatie (mondeling en per mail) van Acke & Bracke bv naar de bouwheer en de aannemer om tijdig te verwittigen indien een volgende fase/fases van werfbegeleiding diende te gebeuren, werd Acke & Bracke bv niet op de hoogte gesteld van de verdere grondwerken op het terrein. Op 9 juni 2020 vernam Acke & Bracke bv dat alle bouwwerken, inclusief de grondwerken, reeds waren afgerond. De werfbegeleiding is hierdoor niet kunnen doorgaan zoals voorzien. Naar werd vernomen van de aannemer die de tegels binnen de werkzone heeft weggenomen, zijn enkel de tegels en het zandbed eronder verwijderd en zijn er daarbij geen archeologische sporen/structuren aangetroffen; de voorziene sleuf (30 à 60cm diep) voor nutsleidingen zou niet zijn aangelegd omdat er kon aangesloten worden op bestaande leidingen.

Het nalaten van communiceren door de bouwheer en de aannemer werd op 9 en 10 juni 2020 mondeling en per email gemeld aan Onroerend Erfgoed en de archeologen van de stad Antwerpen. Omdat het tot 1 juli 2020 duurde eer er een antwoord kwam van Onroerend Erfgoed Antwerpen over hoe dit dossier verder diende aangepakt te worden door Acke & Bracke bv, wordt 1 juli 2020 aanzien

als einddatum van het veldwerk. Dit betekent dat het archeologierapport uiterlijk 1 september 2020 ingediend moet worden bij Onroerend Erfgoed, en het eindverslag uiterlijk 1 juli 2022.

Uiteindelijk konden dus enkel de werken op een kleine zone van 16m² archeologisch begeleid worden, de resterende zone van 183,04m² kon niet onderzocht worden. Of er door de uitvoering van de werken zonder de bijhorende begeleiding schade is aangebracht aan het archeologisch erfgoed is niet (meer) vast te stellen.

1.3.3. Beschrijving van de geplande werken

Zie 1.2.1., paragraaf 2. In het noordelijke deel van de binnenkoer werd een nieuwe rioleringsbuis voorzien tussen 30 en 60cm onder het huidige maaiveld, deze zou volgens de aannemer niet zijn aangelegd omdat kon aangesloten worden op bestaande nutsleidingen.

1.4. Werkwijze en strategie

1.4.1. Opgravingsmethode

Op basis van het bureauonderzoek en het proefputtenonderzoek werd een werfbegeleiding opgelegd. Het onderzoek dient uitgevoerd te worden volgens de bepalingen in de Code van Goede Praktijk en de voorwaarden opgenomen in de nota van het proefputtenonderzoek. De erkende archeoloog kan enkel mits gefundeerde motivatie afwijken van sommige van deze bepalingen en voorwaarden.

De advieszone voor de werfbegeleiding omvatte de volledige binnenkoer (ca. 144,10m²), de overdekte koer (ca. 39,64m²) en de doorgang naar de Korte Nieuwstraat (ca. 15,30m²). In totaal komt de zone voor een verdere werfbegeleiding neer op ca. 199,04m². Zoals hierboven gemotiveerd kon enkel een kleine deelzone van 16m² (werkput 1) begeleid worden; de grondwerken in de rest van de onderzoekszone konden door niet-communicatie van de bouwheer en de aannemer niet begeleid worden.

In werkput 1 werden de tegels manueel verwijderd, vervolgens werd hier manueel met de schop ca. 5 à 10cm verdiept in functie van nieuwe vloeropbouw. Bijkomend werd een funderingssleuf uitgegraven van 1 schop breed en ca. 20cm diep. Het onderzoek werd uitgevoerd conform de Code van Goede Praktijk. Er werden echter geen archeologische sporen en vondsten aangetroffen bij de werfbegeleiding in de kleine zone van 16m². De registratie beperkte zich bijgevolg tot fotografische documentatie. De foto's werden genomen met een camera van het merk Nikon Coolpix W300. Er werden geen stalen genomen. Door de beperkte diepte van uitgraving en het ontbreken van gelaagdheid werd geen profiel geplaatst.

1.4.2. Organisatie van de opgraving

De werfbegeleiding van werkput 1 werd uitgevoerd op maandag 2 maart 2020 door veldwerkleider Bert Acke en assistent-archeoloog Gwendy Wyns, en door 2 medewerkers van de aannemer. Nadat op 9 juni 2020 werd vastgesteld dat de overige grondwerken zonder werfbegeleiding waren uitgevoerd, werden Onroerend Erfgoed Antwerpen en de archeologen van de Stad Antwerpen hiervan op de hoogte gesteld. Op 1 juli 2020 communiceerde Onroerend Erfgoed Antwerpen Acke & Bracke bv per mail hoe de rapportage diende uitgevoerd te worden. Deze rapportage, bestaande uit een archeologierapport en een eindverslag (beide zijn voor dit dossier inhoudelijk 2 identieke documenten), werden in augustus 2020 ingediend bij Onroerend Erfgoed. Naast Bert Acke en Gwendy Wyns werkten ook erkend archeoloog Maarten Bracke en assistent-archeoloog Paulien Fonteyn mee aan de rapportage, die werd opgesteld conform de Code van Goede Praktijk versie 4.0.

Het archeologisch ensemble betreft enkel digitale documenten (foto's, rapporten), die volledig vervat zitten in het archeologierapport en het eindverslag. Er zijn geen vondsten, geen stalen, geen veldtekeningen, e.d. waardoor er van een overdracht van het archeologisch ensemble geen sprake is.

Figuur 11 Manuele uitgraving voor de funderingssleuf in werkput 1.

1.4.3. Relevant gebruikt materiaal

De foto's werden genomen met een camera van het merk Nikon Coolpix W300. Verder werd gebruik gemaakt van klein opgravingsmateriaal zoals schop, truweel, vouwmeter, jalon, ...

1.4.4. Afwijkingen strategie ten opzichte van het programma van maatregelen

Zoals eerder gemotiveerd kon enkel een kleine deelzone van 16m² (werkput 1) begeleid worden; de grondwerken in de rest van de onderzoekszone konden door niet-communicatie van de bouwheer en de aannemer niet begeleid worden..

1.4.5. Selectiekeuze vondsten

Niet van toepassing, er werden geen vondsten aangetroffen.

1.4.6. Selectiekeuze staalname

Niet van toepassing, er werden geen archeologische sporen aangetroffen en bijgevolg geen stalen genomen.

1.4.7. Inbreng specialisten

Niet van toepassing.

1.4.8. Algemene wetenschappelijke advisering

Niet van toepassing

2. Assessmentrapport

2.1. Gehanteerde methoden, technieken en criteria

Niet van toepassing, er werden geen archeologische sporen en vondsten aangetroffen.

2.2. Observaties en registraties

2.2.1. Assessment van de vondsten

Niet van toepassing.

2.2.2. Assessment van de stalen

Niet van toepassing.

2.2.3. Conservatie-assessment

Niet van toepassing.

2.2.4. Assessment van de sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren

Er werden geen archeologische sporen, spoorcombinatie of archeologische structuren aangetroffen. Onder de tegels in werkput 1 bevond zich tot op de maximale uitgravingsdiepte een donkerbruin pakket zandige 'tuin'grond, met steenbrokken in. Dit pakket heeft geen archeologische relevantie/waarde; ondanks het ontbreken van vondsten kan het als recent beschouwd worden. In dit pakket was een afvoerleiding aanwezig, die nog in werking was als afwatering van een regenpijp. De afvoerleiding was deels gemetst, deels buis en kan aanzien worden als een recente (20ste-eeuwse) verstoring.

2.2.5. Assessment van de archeologische site

De beperkte waarnemingen in werkput 1 laten enkel toe te besluiten dat er in deze zone tot op een diepte van 20cm onder het maaiveld geen archeologische site aanwezig is.

2.3. Potentieel voor wetenschappelijk onderzoek

Niet van toepassing.

2.4. Uit te voeren onderzoek

2.4.1. Te beantwoorden onderzoeksvragen

In de nota waren onderstaande, niet limitatieve onderzoeksvragen opgenomen:

- Wat is de aard, omvang, datering en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Welke spoorcategorieën zijn aanwezig? En tot welke functie behoren deze (bewoning, begraving, artisanaal, ...)? Welke structuren kunnen onderscheiden worden (gebouwen, grachten, waterputten, kuilen, ...)?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere erven? Wat is de onderlinge samenhang/fasering? Hoe zijn de erven ingedeeld en afgebakend?
- Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?
- Kunnen er uitspraken gedaan worden over de evolutie van het plangebied? Van wanneer dateren de oudste bewoningssporen? Zijn er archeologische sporen aanwezig die te koppelen zijn aan de volmiddeleeuwse stadsontwikkeling in dit stadsdeel? Zijn sporen en vondsten ouder dan de postmiddeleeuwen aanwezig?
- Kan uit de onderzoeksresultaten afgeleid worden dat de binnenplaats steeds deze functie had, of zijn er aanwijzingen voor andere functies in het verleden (bvb. bewoning/bebouwning/ ambachtelijke activiteiten/...)?
- Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie? Zijn er sporen van artisanale activiteiten aanwezig?
- Waaruit bestaat de materiële cultuur en kan dit iets leren over het gebruik van de site en de bewoner(s)? Tot welke groep, type, baksel, ... behoort het aardewerk?
- Lenen vondsten zich tot een conservatie? Wat is hun meerwaarde?
- Kunnen bepaalde sporen verder natuurwetenschappelijk onderzocht worden? Wat is hun meerwaarde? Welke vormen van natuurwetenschappelijk onderzoek zijn van toepassing (C14-datering, macrobotanisch, pollen, dendrochronologie, houtsoortbepaling, antracologie, petrografie, archeozoölogie, ...)?
- Kan de site in een ruimer archeologisch kader geplaatst worden, hoe verhoudt de site zich tot de archeologische onderzoeken in de directe omgeving?
- Kunnen eventuele patronen en/of sporen van lokale, regionale en transregionale economie onderscheiden worden?

- Zijn de grenzen van de archeologische site behaald binnen het plangebied of lopen de erven door buiten het terrein?

2.4.2. Strategie voor de verwerking

Omdat de werfbegeleiding zich beperkte tot werkput 1, waarin geen sporen of vondsten werden aangetroffen, zijn de opgravingsgegevens summier. Direct na het veldwerk in deze werkput werd een kort verslagje geschreven. Nadat begin juni 2020 duidelijk werd dat de verdere werken waren uitgevoerd zonder werfbegeleiding, werd hierover gecommuniceerd naar Onroerend Erfgoed Antwerpen en de archeologen van de stad Antwerpen. Vervolgens werd in juli-augustus 2020 het archeologierapport en het eindverslag opgesteld.

2.4.3. Conservatiestrategie

Niet van toepassing.

2.4.4. Onderzoeksvragen bij vervolgonderzoek

Niet van toepassing.

3. Interpretatie van de archeologische site

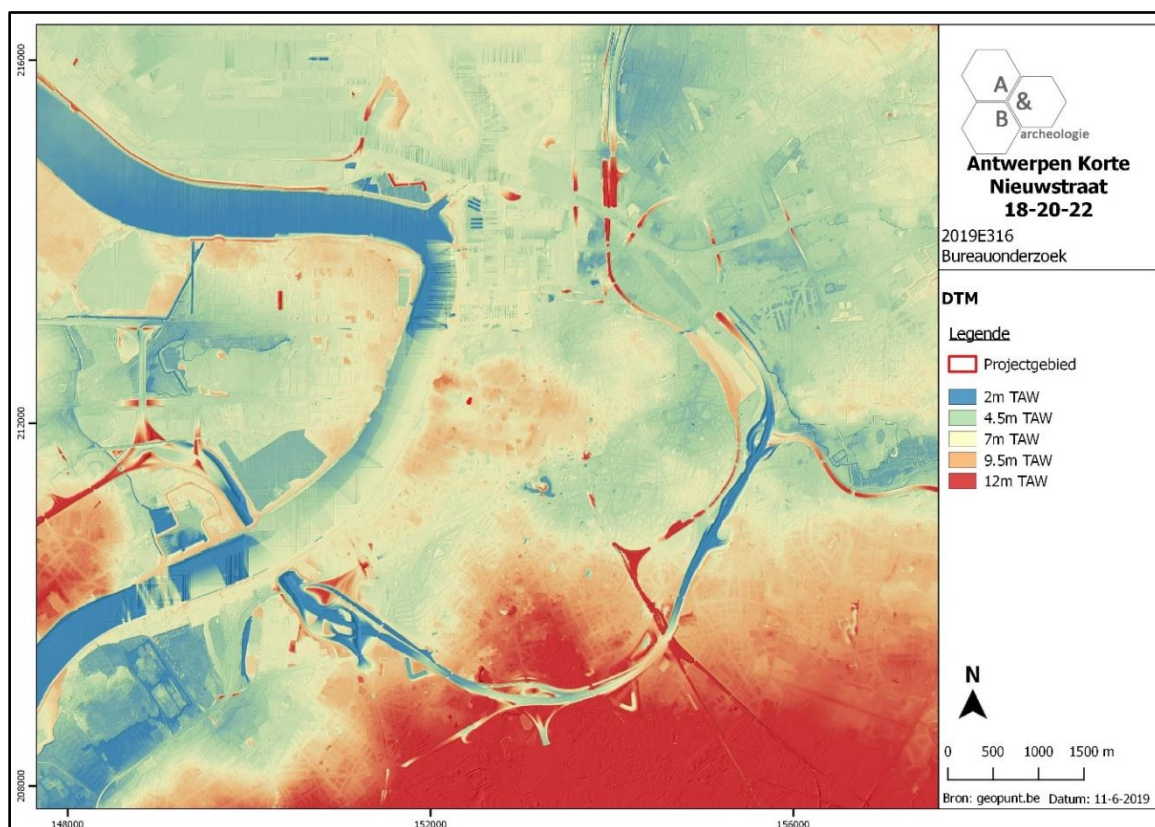
3.1. Landschappelijk, historisch en archeologisch kader

3.1.1. Landschappelijk kader⁴

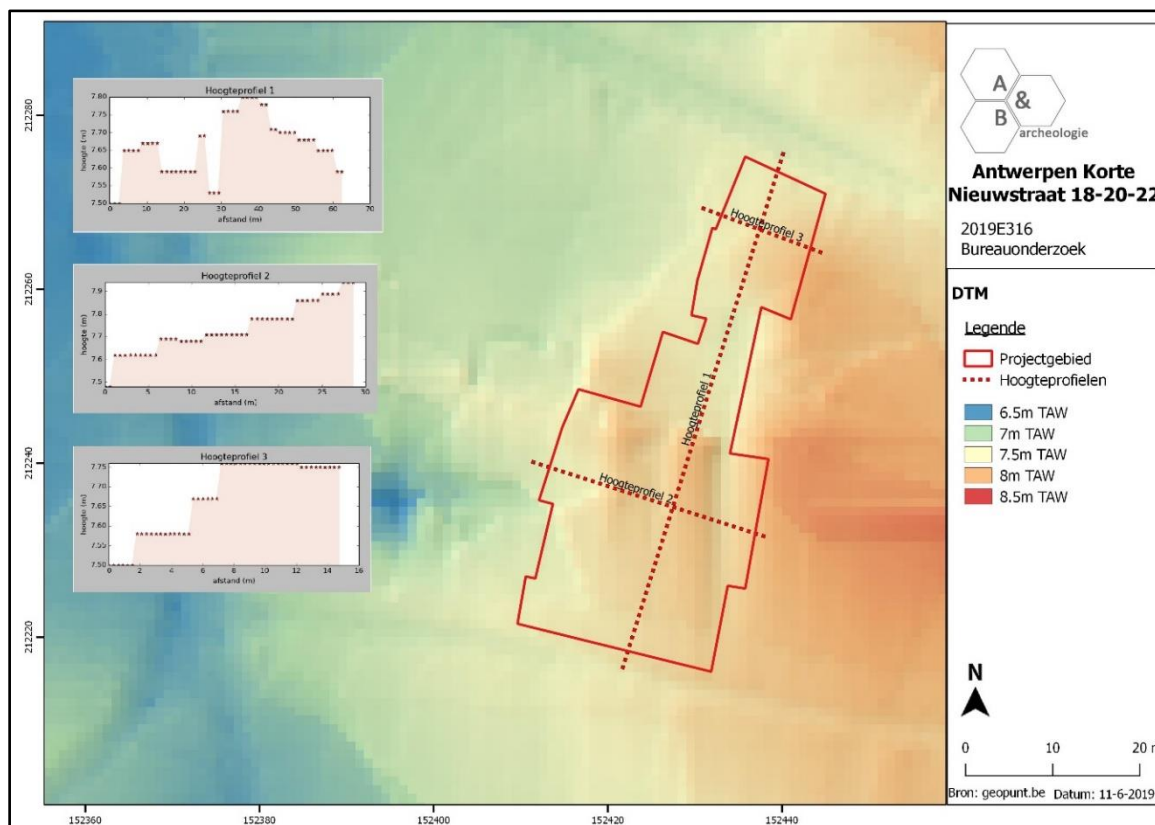
Het gebied waar de stad Antwerpen zich ontwikkelde, bevindt zich nabij de samenloop van de rivieren Schelde en Schijn. Hoewel beide rivieren doorheen de tijd wijzigingen ondergingen, speelt vooral de Schelde een cruciale rol in de stadsontwikkeling. Bodemkundig kenmerkt het grondgebied van de stad Antwerpen zich door het voorkomen van diverse bodemtypes, met natte alluviale gronden (Scheldeboorden en -vallei), natte tot droge (soms lemige) zandgronden (al dan niet met het voorkomen van klei) en polders. Hieronder schuilen pleistocene afzettingen. Op vele plaatsen, niet alleen in de bebouwde kernen maar ook in grote delen van de haven en op de linkeroever, is de oorspronkelijke bodemopbouw gewijzigd onder impuls van verstedelijking en industrialisering. In de historische binnenstad vertoont de bodemopbouw eveneens grote verschillen: hoe dichter bij de oude stadskern, hoe omvangrijker en complexer. In en rond de burchtzone bijvoorbeeld reiken de archeologische lagen tot vier meter onder het huidige straatniveau, zelfs na grote saneringswerken in de 19de en 20ste eeuw, waarbij veelal laat- en postmiddeleeuwse strata verdwenen. Het grondgebied van de stad Antwerpen situeert zich op beide oevers van de Schelde. De rechteroever van de Schelde, waar om historische redenen de stad zich grotendeels ontwikkelde, kreeg pas tegen het einde van de 19de eeuw een meer rechtlijnig verloop met het rechte trekken van de kaaïen.

Het natuurlijke reliëf is niet meer te herkennen ter hoogte van het plangebied, waarvan het verloop net als de rest van de binnenstad kunstmatig is gewijzigd door eeuwenlang menselijk ingrijpen. Algemeen kan gesteld worden dat het maaiveld zich tussen +7,50 en +7,90m TAW bevindt, en dat er een lichte stijging waar te nemen is van west naar oost. De potentiële bodemerosiekaart toont, gezien de ligging in stadscontext, dat er geen informatie beschikbaar is voor het projectgebied. Het plangebied wordt op de bodemkaart gekarteerd als OB. Soms wordt het bodemprofiel door het ingrijpen van de mens gewijzigd of vernietigd (kunstmatige gronden). De bodems in de bebouwde zone (OB) zijn daar een voorbeeld van. De wel gekarteerde gronden in de omgeving zijn te veraf gelegen om te kunnen extrapoleren naar het plangebied.

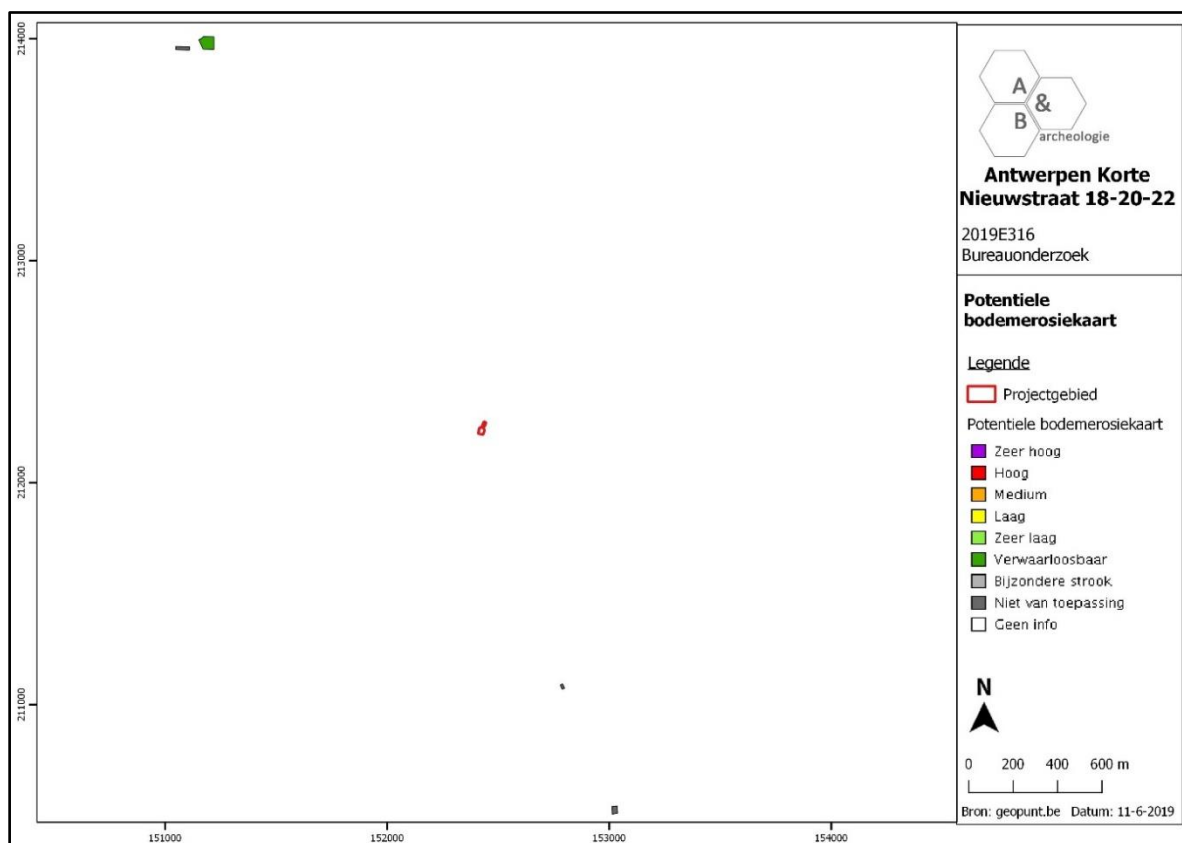
⁴ <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>

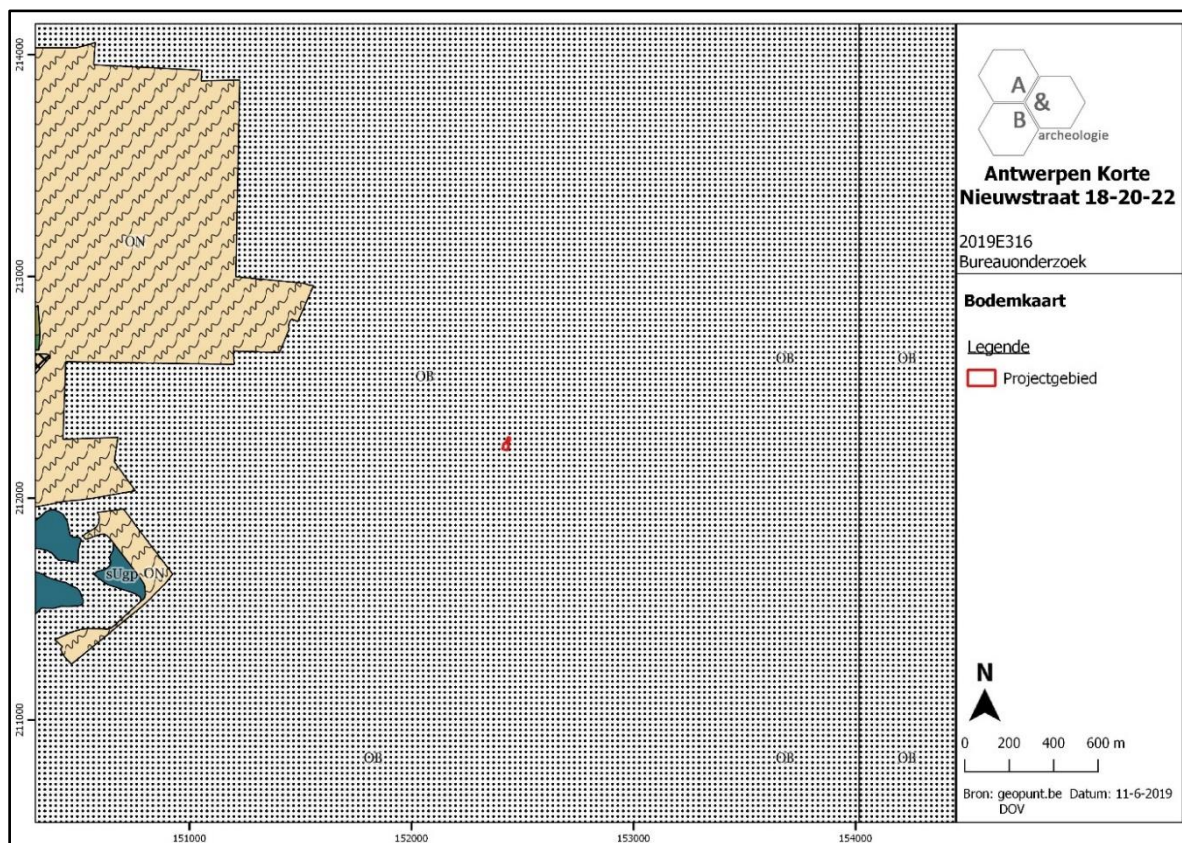
Figuur 12 Zicht op het Digitaal Hoogtemodel (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 13 Zicht op het Digitaal Hoogtemodel, op siteniveau (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 14 Zicht op de Potentiële bodemerosiekaart (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

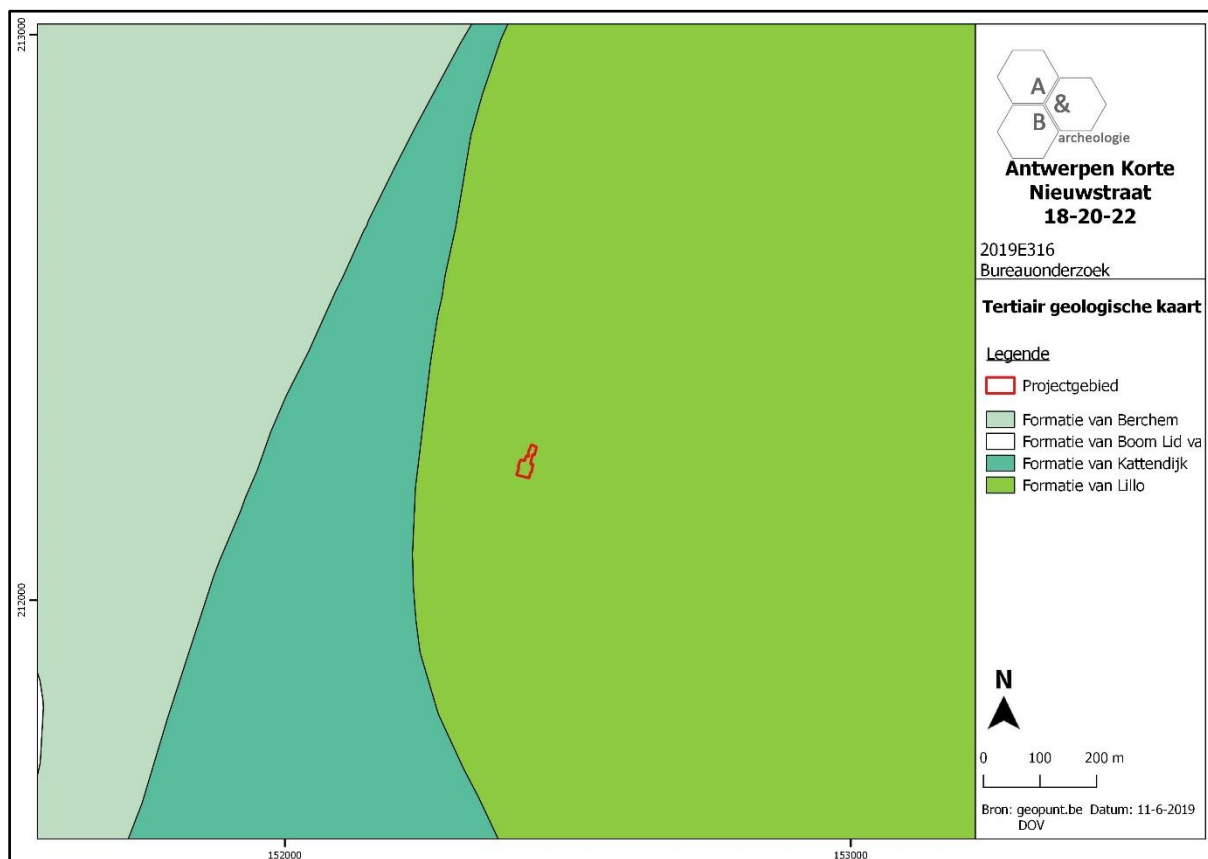
Figuur 15 Zicht op de bodemkaart (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

De tertiaire opbouw ter hoogte van het plangebied bestaat uit de Formatie van Lillo: groen tot grijsbruin fijn zand, weinig glauconiethoudend, schelpen aan de basis. De Quartair geologische kaart geeft aan dat het plangebied is gelegen op de grens tussen 2 types: type 1c in het westen en type 1 in het oosten:

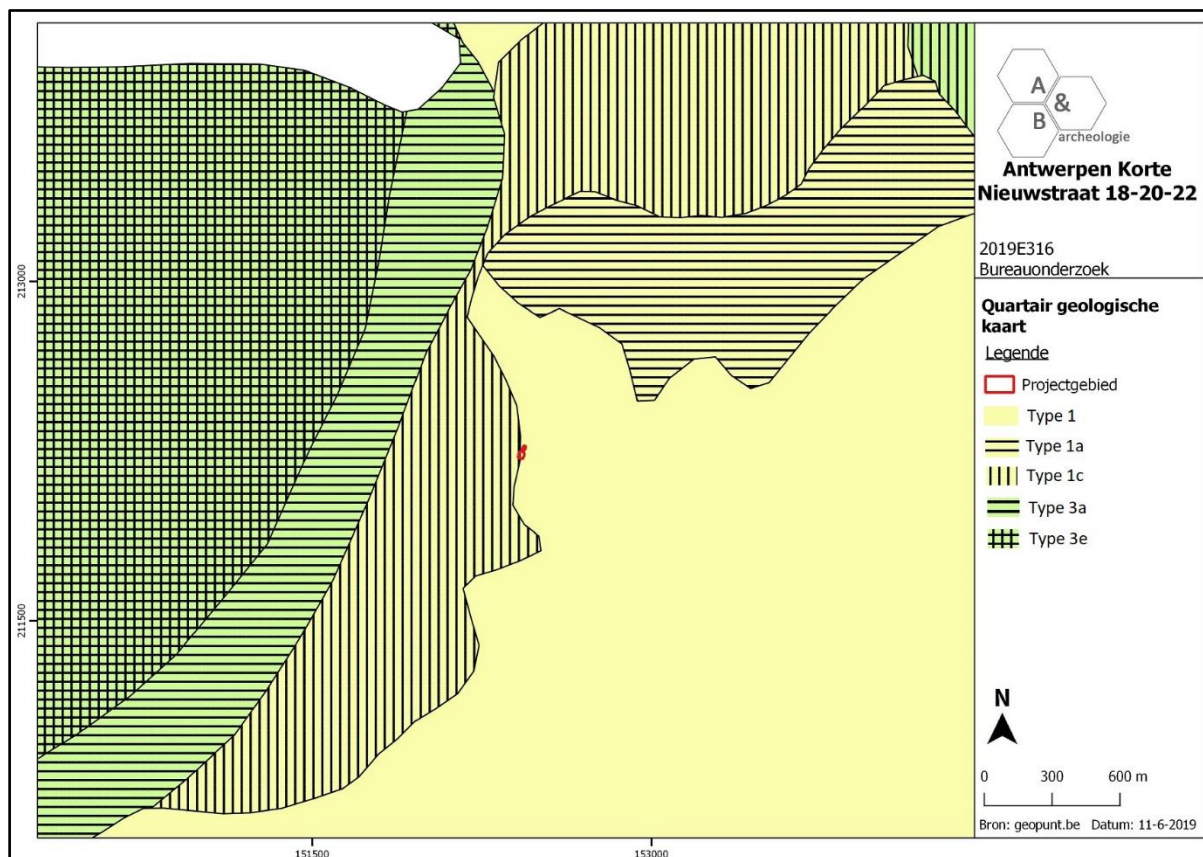
- 1c: Holocene en/of Tardiglaciale getijdenafzettingen (c) bovenop de Pleistocene sequentie (1)
- 1: geen Holocene en/of Tardiglaciale afzettingen bovenop de Pleistocene sequentie (1)

De afzettingen van type 1c kunnen in verband gebracht worden met de Schelde.

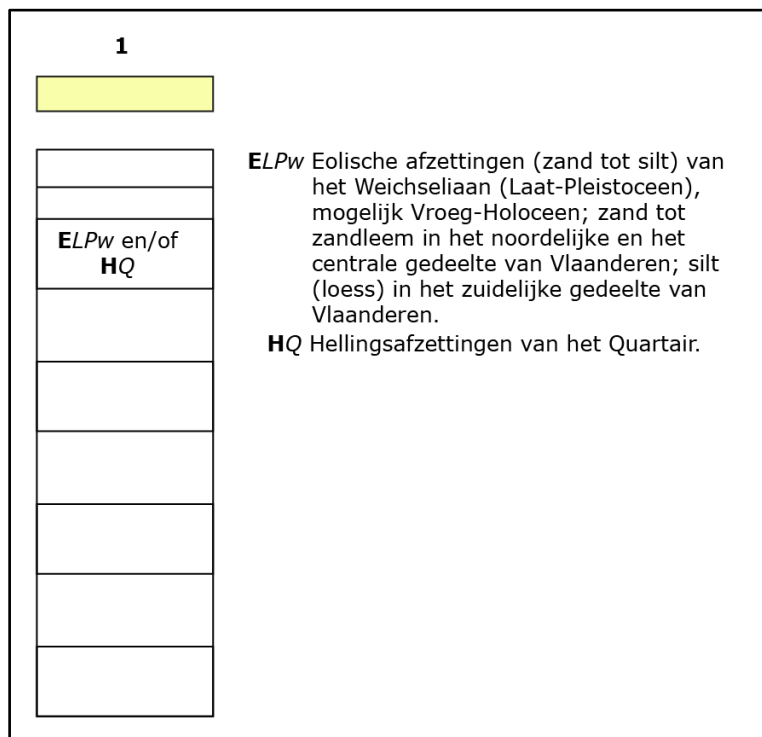
De geomorfologische kaart voor deze streek is niet voorhanden en kan dus niet worden afgebeeld.

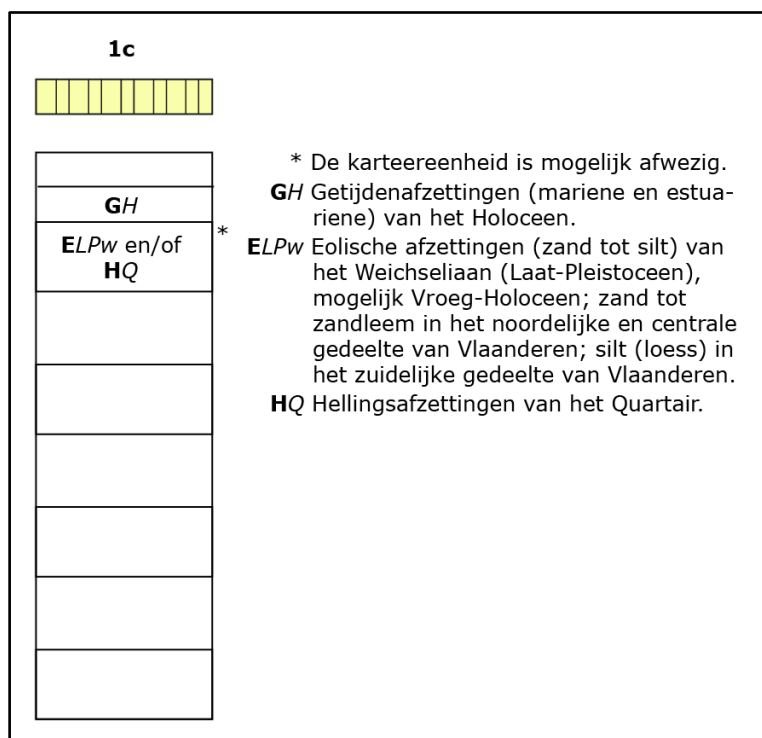
Figuur 16 Uitsnede uit de Tertiair Geologische Kaart (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 17 Uitsnede uit de Quartair Geologische Kaart (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 18 Uitleg bij de Quartair Geologische Kaart (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 19 Uitleg bij de Quartair Geologische Kaart (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

3.1.2. Historisch kader⁵

- **Algemeen**

Het Antwerps grondgebied oefende al vanaf de prehistorie een aantrekkingskracht uit op mens en dier. Dit wordt gestaafd door vondsten van lithische artefacten in de burchtzone uit de periode tussen het einde van het paleolithicum en het einde van het neolithicum of de vroege bronstijd, aangevuld met toevalsvondsten aangetroffen ter hoogte van Lillo, het Lefebredok (neolithicum) en het Kattendijkdok (steentijd, bronstijd en ijzertijd). Tal van ijzertijdvondsten doen verspreide bewoning onder het huidige stadscentrum vermoeden. Sporen en vondsten uit de Gallo-Romeinse periode worden verspreid over de stadskern aangetroffen, met concentraties in en rond de middeleeuwse burcht en een crematiegraf ter hoogte van de Oudaan. Archeologische resten wijzen op het bestaan van een Gallo-Romeinse nederzetting uit de 2de en 3de eeuw, met uitlopers tot in de 4de, mogelijk zelfs 5de eeuw. Ook rond de kernstad en dus buiten de afgebakende zone zijn sporen en vondsten uit de Gallo-Romeinse periode aangetroffen.

Historische bronnen wijzen in de richting van een Merovingische nederzetting in Antwerpen in de 7de eeuw, waarvan de situering, de omvang en het karakter tot dusver onbekend blijven. Uit dezelfde periode dateert een gouden munt met vermelding *ANDERPUS*, hoewel er twijfel bestaat over zowel de muntvondst als over de identificatie met Antwerpen. In een 8ste-eeuwse bron verschijnt de naam *ANDOVERPIS*, waarop verscheidene etymologische verklaringen zijn gebaseerd. De naamsverklaringen vanuit het Latijn, Germaans of Keltisch zijn uiteenlopend en verwijzen naar een plek (natuurlijke

⁵ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>

aanslibbing, of antropogene 'werp' (wal of schans)) of houden verband met een bevolkingsgroep. De etymologische kwestie omtrent de naam Antwerpen blijft tot op heden voer voor discussie. Op uitzondering van een beperkte hoeveelheid schervenmateriaal werden geen sporen van Merovingische bewoning aangetroffen. Kersteningspogingen van de missionarissen Eligius en Amandus in de 7de eeuw suggereren de aanwezigheid van een nederzetting met enige economische betekenis, terwijl ook de plundering van Antwerpen door de Noormannen in 836 wijst op een nederzetting van belang. Na deze raid ontstaat in de late 9de eeuw een versterkte handelsnederzetting, die zich in de 10de eeuw sterk ontwikkelt. De burcht vormt de nucleus van waaruit de middeleeuwse stad groeit. De eerste versterking ter hoogte van de middeleeuwse burcht wordt gevormd door een aarden wal met gracht, mogelijk voorafgegaan door een palissade. Binnen de omwalling ontstaat een dichte bebouwing met het karakter van een proto-stedelijke handelsnederzetting. Omstreeks 980 bouwt de Duitse keizer Otto II de handelsnederzetting uit tot het versterkte centrum van een militair grensgebied, in casu het markgraafschap. Mogelijk al in de 11de eeuw wordt de aarden wal omgeven door een imposante stenen burchtmuur. Binnen de ommuurde burcht bevinden zich gebouwen met verschillende functies: een zaalvormig gebouw onder het latere Steen (macht, politiek), de Sint-Walburgakerk (religie) en de Vierschaar (rechtspraak). Verder zijn er duidelijke aanwijzingen voor ambachten zoals de bewerking van gewei, been, hout en (edel)metaal. De materiële cultuur reflecteert handel over middellange tot lange afstand. Antwerpen fungeert vanaf dan volop als handelsknooppunt tussen het hinterland en de overzeese gebieden, met de Werf als aanlegplaats. Al snel gaat de burcht op in het zich verdichtende weefsel van de groeiende middeleeuwse stad. De verdedigingsfunctie van de versterkte burcht wordt overgenomen door de opeenvolgende stadsvesten. Binnen en rond de burcht is de archeologische bodemopbouw zeer complex, met een overwegend goede bewaringstoestand, ook voor bijvoorbeeld organische materialen (houtbouw). Lopend onderzoek tracht inzicht te verwerven in het ontstaan en de evolutie van de vroegmiddeleeuwse (handels)nederzetting tot latere metropool.

Vanaf de eerste uitbreidingen van de burcht tot aan haar aaneengesloten vorm in de 16de eeuw heeft Antwerpen vier min of meer duidelijk af te bakenen groeiprocessen doorgemaakt. De groeiende agglomeratie zou in de late 11de eeuw omgeven zijn door een watersingel (oppervlakte ca. 20ha). Opmerkelijk is dat de Onze-Lieve-Vrouwekerk (later kathedraal), die vanaf 1124 de parochiekerk van Antwerpen werd, buiten deze zogenaamde 'ruienstad' ligt. Recent archeologisch onderzoek wijst op de aanwezigheid van 10de-eeuwse bewoning buiten het burchtareaal en de aangrenzende ruienstad, zoals vastgesteld ter hoogte van Klapdorp. Het nieuwe stadskwartier dat zich in de loop van de 12de eeuw ontwikkelde rond de Onze-Lieve-Vrouwekerk zou begin 13de eeuw omweld worden met een vestenlijn (oppervlakte 40ha). Rond ca. 1250 werd een klein gebied ('Dries') ten noorden van de stad aangehecht. De 13de eeuw was een bloeiperiode voor handel en nijverheid, met een groeiende lakennijverheid, haring- en zouthandel. De bevolking steeg voortdurend zodat de omwalde oppervlakte verdrievoudigde. Met de derde stadsvergroting (1295-1314) groeide het stedelijk gebied van ongeveer 46 tot 156ha. De bevolking nam verder toe tot ca. 20 000 in 1394. In de periode 1314-1410 volgde een vierde stadsuitbreiding in oostelijke richting. Van dan tot het midden van de 16de eeuw bleef de stadsgrens onveranderd. Recent archeologisch onderzoek langs de Tabakvest bracht een segment van de laatmiddeleeuwse versterkingsgordel bij de Blauwe Toren in kaart. Archeologische opgravingen in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal en in het Sint-Paulusklooster brachten verscheidene middeleeuwse bouwfases van beide relictten aan het licht. De duizenden begravingen leren meer over

de toenmalige funeraire gebruiken; fysisch-antropologisch onderzoek op de skeletpopulaties bracht diverse pathologieën in beeld.

Het begin van de 16de eeuw vormde de start van Antwerpen als handelsmetropool. Langs de historische rede verhandelden internationaal actieve koopmanslieden producten van over de hele toenmalig gekende wereld, zoals Engels laken, Duitse metaalproducten en hout, Portugese specerijen en edele metalen en suiker uit de Nieuwe Wereld. Als gevolg van de urbanisatiegolf die voortvloeide uit de economische hoogconjunctuur en de militaire dreiging uit de Nederlanden werd het plan opgevat de stad te voorzien van een nieuwe, gebastioneerde omwalling. In het noorden werd de stad aanzienlijk uitgebreid met de zogeheten 'Nieuwstad', waarbij de gronden tussen de vroegere stadsgracht, de Rode Poort, het Schijn en de Kattendijk bij de stad gevoegd werden. Door deze vijfde stadsuitbreiding groeide de totale stadsoppervlakte aan tot ca. 260ha. In 1555 was de nieuwe versterking of Spaanse omwalling klaar. In 1567 werd door Alva de bouw van een citadel ten zuiden van de stad aangevat. De 16de eeuw was sociaal-economisch en cultureel een hoogtepunt voor de stad Antwerpen: Duitse, Italiaanse, Spaanse en Portugese handelaars vestigden zich in de metropool en lieten er hun weelderige stadspalazzi oprichten; ook het nieuwe stadhuis, het Hessen- en het Oosters huis (Hanzahuis) kwamen tot stand. Onder invloed van vastgoedsspeculanten, met Gilbert van Schoonbeke als hoofdrolspeler, werden verschillende urbanisatieprojecten gerealiseerd. Met de verwoestende Beeldenstorm, de Spaanse Furie in 1576 en de sluiting van de Schelde in 1584 kwam voor Antwerpen een einde aan de Gouden Eeuw.

De voorbije decennia ging veel archeologische aandacht uit naar de studie van de materiële cultuur in postmiddeleeuws Antwerpen, in het bijzonder de plaatselijke majolica- en glasproductie. Maar ook resten van pottenbakkersnijverheid, beenbewerking, pijpenbakkers, suikerraffinage, leerbewerking enz. werden tijdens archeologisch onderzoek gedocumenteerd. Verspreid over de binnenstad kunnen doorheen de tijd concentraties en verschuivingen van dergelijke ambachten waargenomen worden. Een voorbeeld hiervan zijn de bierbrouwers, die in het midden van de 16de eeuw vanuit de Sint-Andrieswijk richting Nieuwstad verhuizen.

Na de val van Antwerpen in 1585 en de belangrijke daling van het bevolkingsaantal (gekoppeld aan een braindrain naar het Noorden) kent de stad in ruimtelijk opzicht een stilstand van ruim twee eeuwen. De bestaande vestingwerken werden wel onderhouden en er werden ravelijnen en lunetten toegevoegd. Als gevolg van de contrareformatie vestigden zich verschillende nieuwe kloosterorden in Antwerpen die in belangrijke mate het uitzicht van de stad veranderen. Een aantal van die kloosters vormden het onderwerp van archeologisch onderzoek, zoals het Allerheiligenklooster van de Antwerpse augustijnen.

De eerste nieuwe impulsen krijgt de stad in de Franse tijd (1794-1814). Napoleon wil van de stad een belangrijk commercieel en militair bolwerk maken. Aan beide zijden van het Hanzahuis werden twee handelsdokken uitgegraven, het Bonaparte- en het Willemdok. Deze dokken met sluisdeuren dienden ter vervanging van de oudere vlieten, al bleven deze laatste wel in gebruik tot in de late 19de eeuw. Met de aanleg van de dokken kreeg de havenuitbouw een nieuwe impuls, zowel vanuit militair als economisch standpunt. Daarnaast wordt onder Napoleon een nieuwe kaaimuur langs de Schelde opgericht, de Scheldemuren en -torens worden afgebroken. Ten zuiden van de stad bouwt hij ter hoogte van de voormalige Sint-Michielsabdij een arsenaal en een reeks scheepswerven. Een deel van deze scheepswerven werd archeologisch onderzocht.

Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en na de Belgische omwenteling van 1830 zal het handels- en militaire karakter van de stad nog sterker benadrukt worden. In de jaren 1850 kreeg Antwerpen de functie van 'Nationaal reduit'. Samen met de versterkte steden Namen en Luik moest de stad de ruggengraat vormen van het Belgische verdedigingsstelsel. Vanaf 1858 wordt een nieuwe verdedigingsgordel aangelegd rond de stad, de zogenaamde Brialmontvesting. Deze verdedigingslinie lag ter hoogte van de huidige ring en maakte een verdere expansie van de stad mogelijk. Het gebied binnen de nieuwe omwalling was zesmaal groter dan de oude stad. De vrijgekomen gronden werden voor bebouwing aanbesteed. De 16de-eeuwse omwalling, die haar militaire functie nu verloren had, was nu een keurslijf geworden voor de groeiende stad en werd vanaf 1864 gesloopt. Op het tracé van de voormalige omwalling worden de boulevards (de leien) en nieuwe bouwblokken aangelegd, volgens het verkavelingsplan van Théodore van Bever (1821-1875). Delen van de Brialmontomwalling werden door archeologische opgravingen gedetailleerd in kaart gebracht. Tussen 1817 en 1884 worden de meeste grachten gedempt of overwelfd. De Sint-Jansvliet, Koolvliet, Sint-Pietersvliet en Brouwersvliet worden gedempt en ter vervanging worden drie dokken voor de binnenvaart aangelegd op het Zuid. Verspreid over de binnenstad strekt zich nog steeds een ondergronds netwerk van ruïen uit. Slechts een deel daarvan is toeristisch ontsloten.

Tussen 1877 en 1885 worden de Scheldekaaien rechtgetrokken. Door deze rechtekking verdween de uitsprong in de Schelde ter hoogte van de Werf, met inbegrip van het oudste Antwerpse stratentracé en honderden huizen met historische en archeologische waarde. Met deze grootschalige operatie verdween ook de eeuwenoude haveninfrastructuur, wat het uitzicht van de Scheldekaaien op de rechteroever diepgaand veranderde. De ingreep had een drastische impact op de overblijfselen van de oude stadskern. De voormalige Vismarkt werd omgeschapen tot Steenplein, geflankeerd door loodsen en wandelterrassen. Verschillende straten worden verbreed en de rooilijnen aangepast.

Begin 20ste eeuw werd beslist om de Brialmontomwalling af te breken en een nieuwe kringvesting te bouwen, op circa 18 km afstand van het stadscentrum (1906). In 1910 werd begonnen met de afbraak van de Brialmontvesten, in 1960 verdwenen de resterende delen grotendeels onder de aanleg van de E3 autosnelweg. De ontwikkeling van de stad in de 20ste eeuw wordt gekenmerkt door een sterke verdichting van de bewoning en vooral door de gigantische havenuitbreiding ten noorden van de stad.

- **Siteniveau: historisch en archeologisch**

Het plangebied is gelegen in een bouwblok net ten oosten van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal en kwam begin 13de eeuw binnen de stadsomwalling te liggen. De Korte Nieuwstraat loopt van de Melkmarkt in het westen naar de Sint-Katelijnevest in het oosten. De huidige naam komt een eerste maal voor in een akte van 1338. In akten van 1281 was er sprake van "nova platea", van 1309 van "nustrate". In 1314 wordt de straat doorgetrokken tot aan de nieuwe omwalling; het oude straatgedeelte wordt "Korte", het nieuwe "Lange Nieuwstraat". De Korte Nieuwstraat verbond de Katelijnepoort op de vesten van 1200 met de Reynolds- of Melkbrug over de ruïen. Het is niet onwaarschijnlijk dat er in de 12de-13de eeuw reeds bebouwing aanwezig was op het terrein. Op basis van de beschikbare historische bronnen is dit echter niet te achterhalen. In ieder geval gaat de Sint-Annakapel terug tot 1400: in dat jaar werd het Sint-Annagodshuis of Weduwengasthuis gesticht door Elisabeth, weduwe van Jan Hays, en Boudewijn de Riddere, als verblijf voor zes oude vrouwen. De kapel kwam in datzelfde jaar tot stand, toegewijd aan Sint-Anna. In 1540 namen de aalmoezeniers van de Armenkamer het beheer over van het godshuis, dat vanaf het Franse bewind ressorteerde onder

het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen. Dit laatste liet in 1829 de oostelijke rij huisjes in neoclassicistische stijl heropbouwen. Het godshuis kende een welvarend bestaan; pas in 1963 verdween de laatste bewoner en werd het door de Commissie voor Openbare Onderstand verhuurd. De kapel was in de 19de eeuw een tijd lang de werkplaats van de beeldhouwer Frans Joris; daarna diende ze als boekenmagazijn voor de stadsbibliotheek, en nog later als opslagplaats van een melkboer. Recent was er een horecazaak gevestigd. De Sint-Annakapel is beschermd als monument, net als de binnenplaatsgevels en daken van het godshuis. De binnenplaats zelf is dus niet beschermd.

Korte Nieuwstraat 20 is een neoclassicistisch winkelhuis uit de eerste helft van de 19de eeuw, doch met een oudere, mogelijk traditionele kern. De gang in de linker travee ontsluit vanouds het achterliggende Sint-Annagodshuis.

De Vleminckstraat loopt van de Melkmarkt naar de Sudermanstraat. In 1561 geopend door het goed van Jan Vleminck, "den Saulsboom" geheten en palende aan de Melkmarkt. Vleminckstraat 7-9 is een neoclassicistisch burgerhuis uit de eerste helft van de 19de eeuw, met een gecementeerd imitatieparement in neo-Lodewijk XVI-stijl uit de vroege 20ste eeuw. Vleminckstraat 5 is een meergezinswoning in art-decostijl gebouwd naar een ontwerp door aannemer-bouwmeester Pieter Jan Schroyens uit 1927-1928. Voor de bouw werd een traditioneel diephuis met puntgevel gesloopt, dat minstens opklom tot de 17de eeuw.

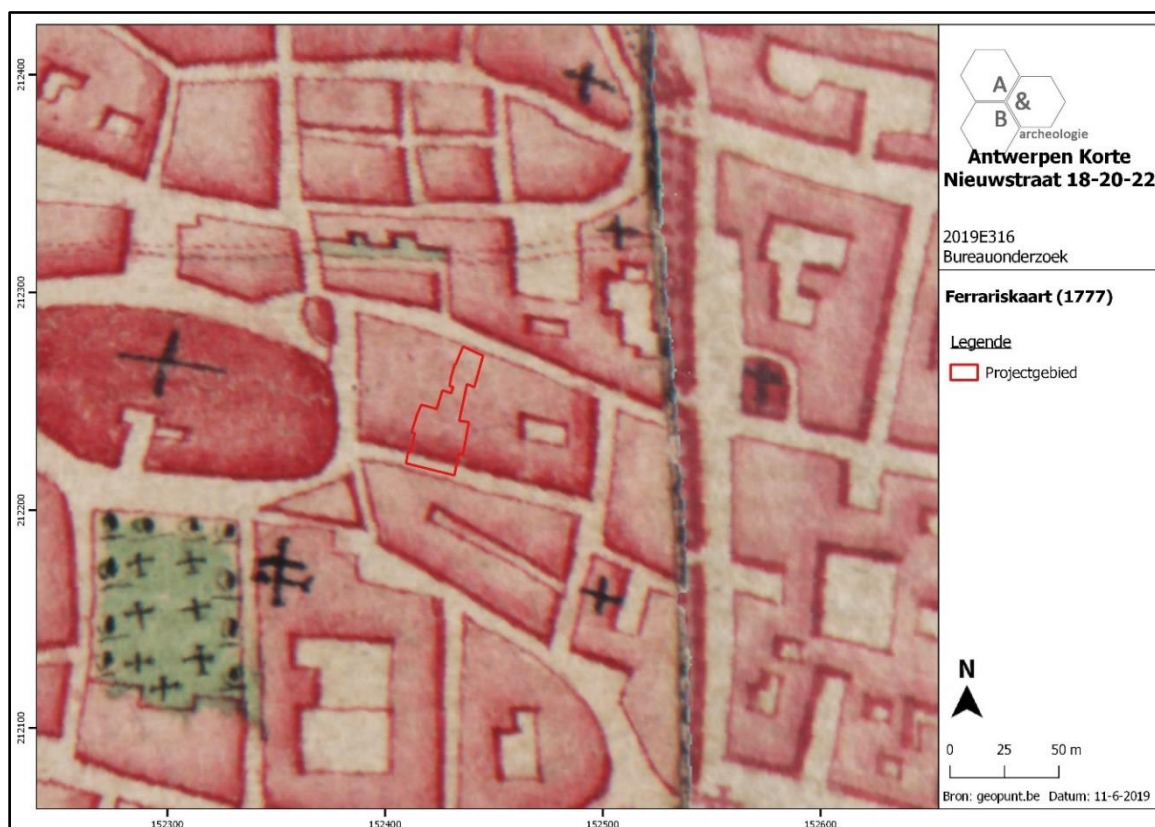
Van het godshuis is recent een zeer gedetailleerde bouwhistorische studie opgemaakt, deze wordt integraal in bijlage bij deze archeologienota opgenomen. In deze studie worden heel wat relevante cartografische bronnen aangehaald, deze worden hieronder niet opnieuw herhaald. Wel worden een aantal algemene historische kaarten afgebeeld vanaf midden 17de eeuw tot heden, waaruit blijkt dat het plangebied en het bouwblok errond eigenlijk niet zo veel veranderd is over de jaren heen. Relevant voor deze archeologienota in relatie tot de geplande werken, is dat de zone van de binnenplaats - voor zover de historische bronnen teruggaan en betrouwbaar zijn – nooit bebouwd is geweest en steeds dienst deed als open ruimte binnen het godshuis.

Figuur 20 Uitsnede uit de kaart van Bleau, 1652, met in de rode ovaal de benaderende ligging van het plangebied (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

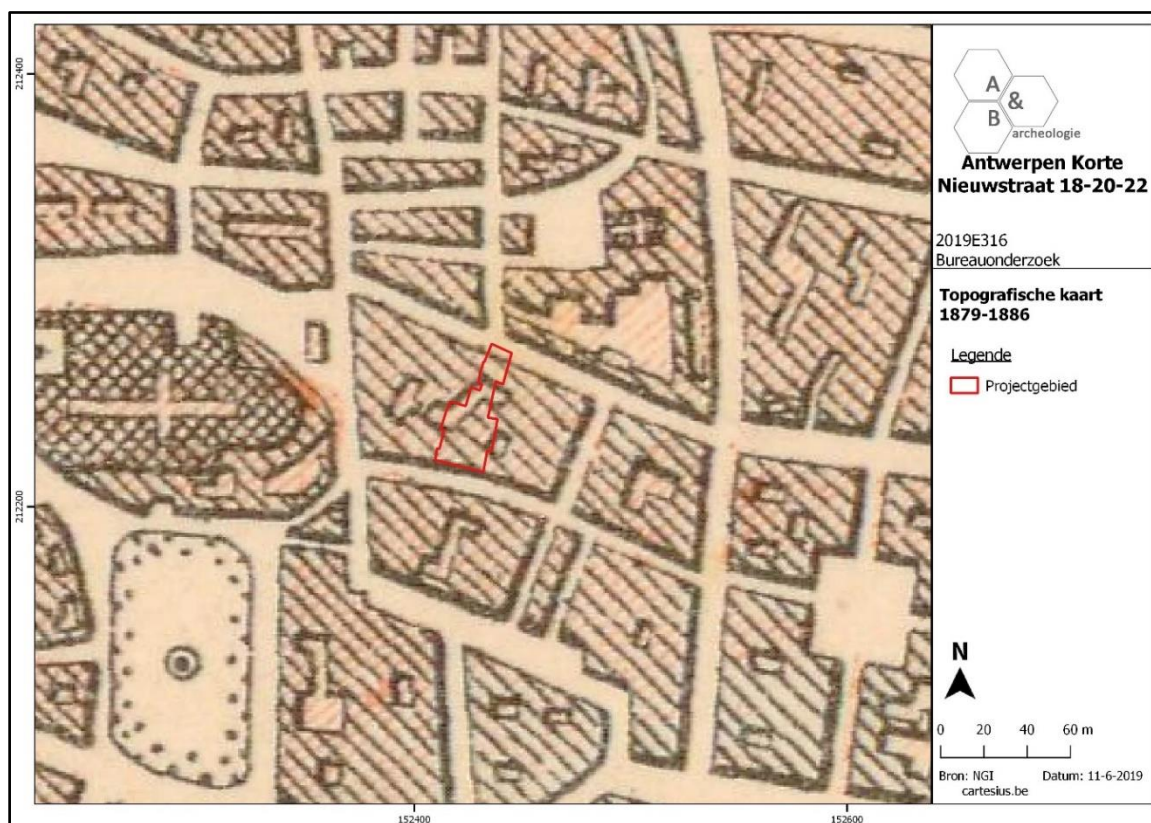
Figuur 21 Benaderende aanduiding van de site op de Ferriskaart (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 22 Benaderende aanduiding van de site op de Ferrariskaart, detail (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

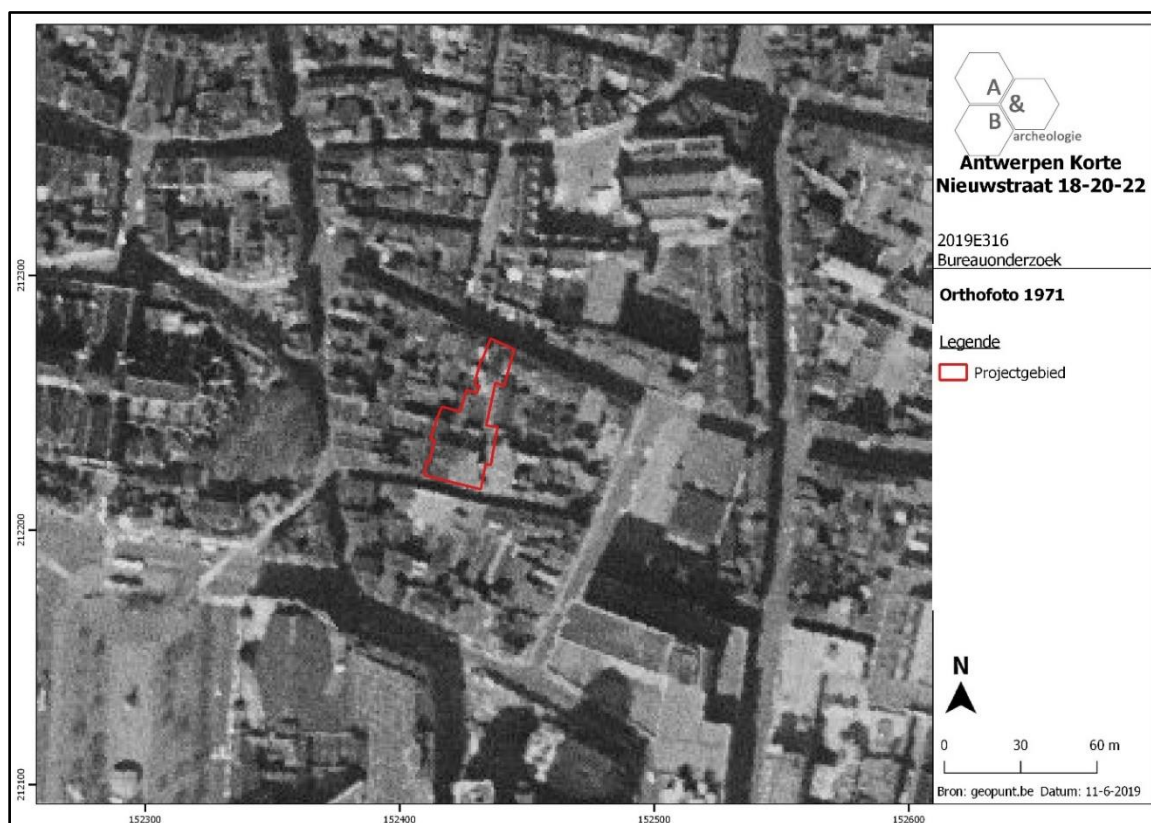
Figuur 23 Aanduiding van de site op de Vandermaelenkaart (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

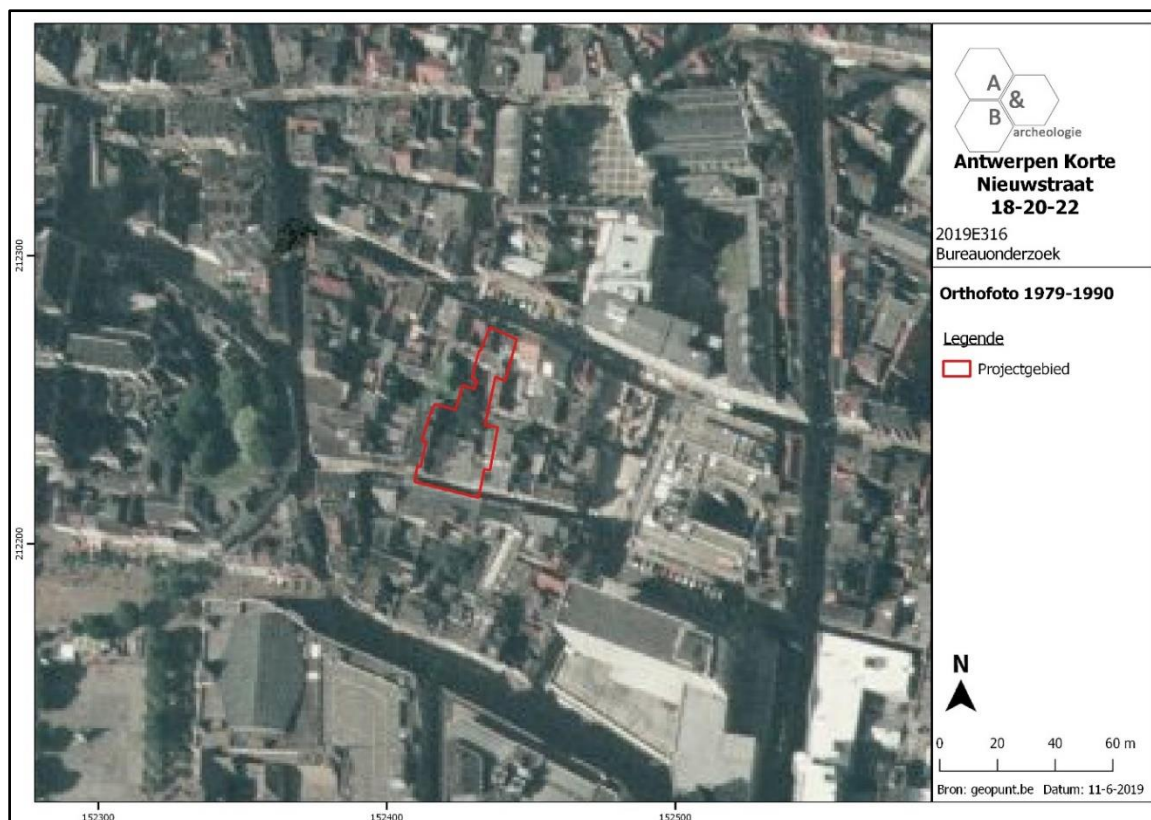
Figuur 24 Aanduiding van de site op de topografische kaart van 1879-1886 (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

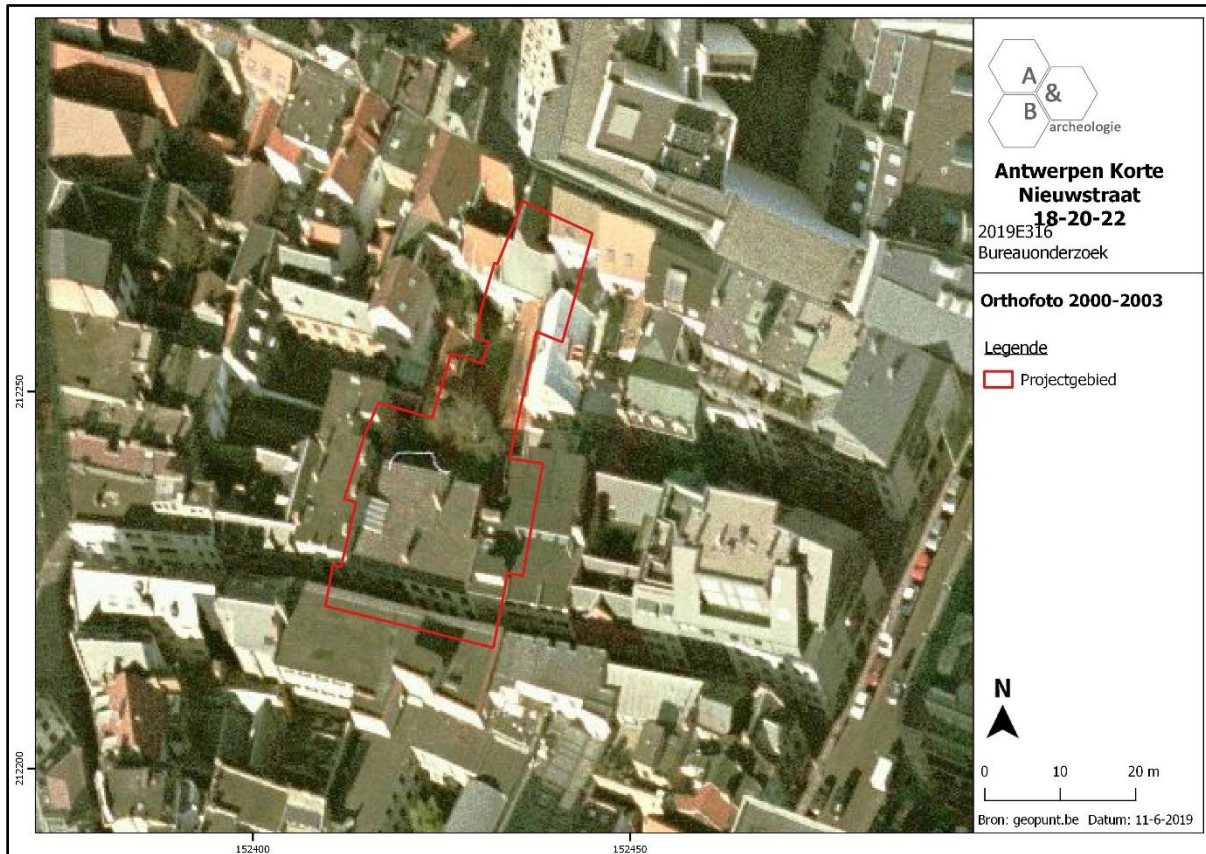
Figuur 25 Aanduiding van de site op de topografische kaart van 1902-1948 (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 26 Aanduiding van de site op de orthofoto van 1971 (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

Figuur 27 Aanduiding van de site op de orthofoto van 1979-1990 (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

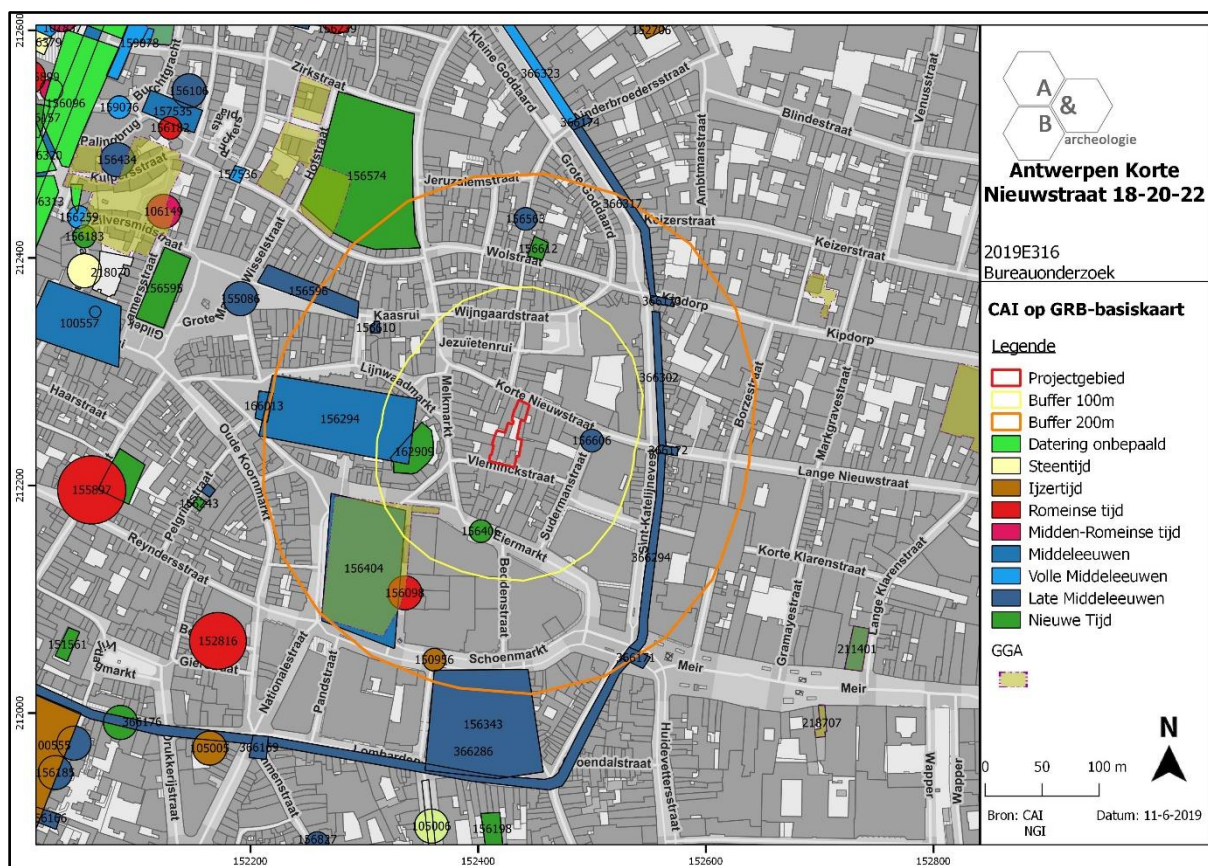
Figuur 28 Aanduiding van de site op de orthofoto 2000-2003 (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>).

3.1.3. Archeologisch kader⁶

In het bouwblok waartoe het plangebied behoort, gebeurde afgaande op de Centrale Archeologische Inventaris tot op heden nog maar 1 archeologisch onderzoek: op CAI Locatie 156606 (site Sudermanstraat I) werden tussen de Korte Nieuwstraat en de Vleminckstraat bij een opgraving 1998 waarschijnlijk de resten van een mogelijk 13de-eeuwse, grote patriciërs woning aangetroffen, alsook enkele afvalcontexten uit de nieuwe tijd. De 'blauwe' band ten oosten van het plangebied, zoals te zien op de figuur hieronder, betreft de ligging van de 13de-eeuwse stadsomwalling. De andere archeologische onderzoeken in de nabijheid zijn minder relevant voor het plangebied; wel getuigen ze van het rijke middeleeuwse verleden van de stad dat weerspiegeld wordt in diverse archeologische sites met sporen van bewoning, religie, ambachten,... Verspreid bevonden zich ook enkele sites uit de Romeinse periode.

Voor de resultaten van het proefputtenonderzoek op de site wordt verwezen naar hoofdstuk 1.2.2. hierboven.

⁶ <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>

Figuur 29 Uitsnede uit de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) (bron: geopunt.be en CAI).

3.2. Stratigrafische opbouw

3.2.1. Bodemgenese

Onder de tegels in werkput 1 bevond zich tot op de maximale uitgravingsdiepte (20cm diep) een donkerbruin pakket zandige 'tuin'grond, met steenbrokken in. Dit pakket heeft geen archeologische relevantie/waarde; ondanks het ontbreken van vondsten kan het als recent beschouwd worden. De diepere bodemopbouw kon niet vastgesteld worden tijdens de werfbegeleiding.

Om wat meer duiding te geven over het bodemkundig kader worden hieronder de bevindingen van het proefputtenonderzoek overgenomen uit de aktegenomen nota van deze site.⁷

Tijdens het proefsleuvenonderzoek werden aanvullend 2 bodemprofielen aangelegd, één in elke proefput, tot een maximale diepte van 60cm (verstoringsdiepte + bufferzone; ca. +7,05m TAW). In werkput 1 werd aan de noordzijde een profiel geregistreerd waarin bovenaan de tegels met onderliggend zandbed, samen ca. 10cm dik, aanwezig zijn. Meteen daaronder bevindt zich een puinrijke laag L2 met inclusies in de vorm van baksteen- en kalkbrokken alsook houtskool. Deze laag heeft een dikte van ca. 30cm. Onder deze laag kan een gelige zandlaag onderscheiden worden. In werkput 2 werd aan de westelijke zijde een volledig profiel geregistreerd. Onder de tegels met zandbed komt ook hier een puinrijk laagje voor. Deze laag wordt opgesplitst in L3 aan de zuidelijke zijde en L4 aan de noordelijke zijde van de muur S1. L4 kenmerkt zich door een meer puinige vulling met grovere baksteenbrokken ten opzichte van L3. In de zuidelijke helft kan bovendien onder L3 een gelige zandlaag L2 onderscheiden worden met daaronder een donkerbruine tuinlaag waarin baksteen en natuursteenfragmenten aanwezig zijn. In de noordelijke helft bevindt zich meteen onder L4 een grover puinpakket (baksteen- en kalkbrokken) met een bruine kleur. De textuur van de stratigrafische eenheden varieert tussen zand tot licht lemig zand.

Het archeologisch vlak bevond zich gemiddeld op +7,41m TAW in werkput 2 (zuiden) en +7,13m tot +7,34m TAW in werkput 1 (noorden). Het maaiveldniveau varieert tussen +7,62m TAW in het noorden en +7,66m TAW in het zuiden.

⁷ <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>

Figuur 30 Zicht op profiel 1 in werkput 1 aan de noordelijke zijde (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

Figuur 31 Zicht op profiel 1 in werkput 2 met centraal muur S1 (profiel aan de westelijke zijde) (bron: <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

Figuur 32 Detail van de noordelijke helft van profiel 1 in werkput 2 (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

Figuur 33 Detail van de zuidelijke helft van profiel 1 in werkput 2 (bron: <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778>).

3.2.2. Bodembewaring

Op basis van het proefputtenonderzoek kon een goede bodembewaring verondersteld worden. Door de beperkte uitgravingsdiepte van de werfbegeleiding in werkput 1 kon dit niet verder vastgesteld worden.

3.2.3. Bodembewaring en bewaring archeologische site/artefacten

Op basis van het proefputtenonderzoek kon een goede bewaring van archeologische sporen en artefacten verondersteld worden. Bij de werfbegeleiding in werkput 1 kon dit niet verder vastgesteld worden omdat er geen archeologische sporen en artefacten werden aangetroffen.

3.2.4. Referentiebodems op gekende archeologische sites

Niet van toepassing.

3.3. Beschrijving van de archeologische site

Er werden geen archeologische sporen, spoorcombinatie of archeologische structuren aangetroffen. Onder de tegels in werkput 1 bevond zich tot op de maximale uitgravingsdiepte een donkerbruin pakket zandige 'tuin'grond, met steenbrokken in. Dit pakket heeft geen archeologische relevantie/waarde; ondanks het ontbreken van vondsten kan het als recent beschouwd worden. In dit pakket was een afvoerleiding aanwezig, die nog in werking was als afwatering van een regenpijp. De afvoerleiding was deels gemetst, deels buis en kan aanzien worden als een recente (20ste-eeuwse) verstoring.

Figuur 34 Zicht op werkput 1 na het uitgraven, gezien vanuit het westen. Op de voorgrond de verstoring veroorzaakt door de nog werkende afvoerleiding. Links op de foto is de iets diepere uitgraving van de funderingssleuf te zien.

Figuur 35 Zicht op werkput 1 na het uitgraven, gezien vanuit het westen. Op de voorgrond de verstoring veroorzaakt door de nog werkende afvoerleiding. Links op de foto is de iets diepere uitgraving van de funderingssleuf te zien.

Figuur 36 Zicht op werkput 1 na het uitgraven, gezien vanuit het oosten. Rechts op de foto is de iets diepere uitgraving van de funderingsseuf te zien.

Figuur 37 Zicht op werkput 1 na het uitgraven, detail, gezien vanuit het oosten. Centraal en links boven is de nog werkende afvoerleiding te zien. Recht op de foto is de iets diepere uitgraving van de funderingssleuf te zien.

3.4. Culturele en natuurwetenschappelijke vondsten

Niet van toepassing.

3.5. Datering en interpretatie archeologische site

3.5.1. Relatieve datering aan de hand van sporen en vondsten

Niet van toepassing.

3.5.2. Absolute datering aan de hand van natuurwetenschappelijke dateringstechnieken

Niet van toepassing.

3.5.3. Absolute datering aan de hand van historische bronnen

Niet van toepassing.

3.5.4. Tafonomische opbouw en formatie

Niet van toepassing.

3.6. Synthese

3.6.1. Interpretatie van de archeologische site

Er werden geen archeologische sporen, spoorcombinatie of archeologische structuren aangetroffen. Onder de tegels in werkput 1 bevond zich tot op de maximale uitgravingsdiepte een donkerbruin pakket zandige 'tuin'grond, met steenbrokken in. Dit pakket heeft geen archeologische relevantie/waarde; ondanks het ontbreken van vondsten kan het als recent beschouwd worden. In dit pakket was een afvoerleiding aanwezig, die nog in werking was als afwatering van een regenpijp. De afvoerleiding was deels gemetst, deels buis en kan aanzien worden als een recente (20ste-eeuwse) verstoring.

3.6.2. Belang en betekenis van de archeologische site

Niet van toepassing.

3.7. Beantwoording onderzoeksvragen en -doelen

- Wat is de aard, omvang, datering en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

Er werden geen archeologische sporen, spoorcombinatie of archeologische structuren aangetroffen. Onder de tegels in werkput 1 bevond zich tot op de maximale uitgravingsdiepte een donkerbruin pakket zandige 'tuin'grond, met steenbrokken in. Dit pakket heeft geen archeologische relevantie/waarde; ondanks het ontbreken van vondsten kan het als recent beschouwd worden. In dit pakket was een afvoerleiding aanwezig, die nog in werking was als afwatering van een regenpijp. De afvoerleiding was deels gemetst, deels buis en kan aanzien worden als een recente (20ste-eeuwse) verstoring.

- Welke spoorcategorieën zijn aanwezig? En tot welke functie behoren deze (bewoning, begraving, artisanaal, ...)? Welke structuren kunnen onderscheiden worden (gebouwen, grachten, waterputten, kuilen, ...)?

Niet van toepassing.

- Maken de sporen deel uit van één of meerdere erven? Wat is de onderlinge samenhang/fasering? Hoe zijn de erven ingedeeld en afgebakend?

Niet van toepassing.

- Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?

Niet van toepassing.

- Kunnen er uitspraken gedaan worden over de evolutie van het plangebied? Van wanneer dateren de oudste bewoningssporen? Zijn er archeologische sporen aanwezig die te koppelen zijn aan de volmiddeleeuwse stadsontwikkeling in dit stadsdeel? Zijn sporen en vondsten ouder dan de postmiddeleeuwen aanwezig?

Niet van toepassing.

- Kan uit de onderzoeksresultaten afgeleid worden dat de binnenplaats steeds deze functie had, of zijn er aanwijzingen voor andere functies in het verleden (bvb. bewoning/bebouwing/ ambachtelijke activiteiten/...)?

Niet van toepassing.

- Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie? Zijn er sporen van artisanale activiteiten aanwezig?

Niet van toepassing.

- Waaruit bestaat de materiële cultuur en kan dit iets leren over het gebruik van de site en de bewoner(s)? Tot welke groep, type, baksel, ... behoort het aardewerk?

Niet van toepassing.

- Lenen vondsten zich tot een conservatie? Wat is hun meerwaarde?

Niet van toepassing.

- Kunnen bepaalde sporen verder natuurwetenschappelijk onderzocht worden? Wat is hun meerwaarde? Welke vormen van natuurwetenschappelijk onderzoek zijn van toepassing (C14-datering, macrobotanisch, pollen, dendrochronologie, houtsoortbepaling, antracologie, petrografie, archeozoölogie, ...)?

Niet van toepassing.

- Kan de site in een ruimer archeologisch kader geplaatst worden, hoe verhoudt de site zich tot de archeologische onderzoeken in de directe omgeving?

Niet van toepassing.

- Kunnen eventuele patronen en/of sporen van lokale, regionale en transregionale economie onderscheiden worden?

Niet van toepassing.

- Zijn de grenzen van de archeologische site behaald binnen het plangebied of lopen de erven door buiten het terrein?

Niet van toepassing.

3.8. Samenvatting gespecialiseerd publiek

Dit eindverslag kadert in het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Naar aanleiding van een geplande omgevingsaanvraag voor het stedenbouwkundige handelingen Antwerpen Korte Nieuwstraat 18-20-22 werd een archeologienota opgemaakt en werd een proefputtenonderzoek uitgevoerd op deze locatie.

Het plangebied is gelegen in de binnenstad van Antwerpen, in een bouwblok gevat tussen de Korte Nieuwstraat in het noorden, de Sudermanstraat in het oosten, de Vleminckstraat in het zuiden en de Melkmarkt in het westen. Dit bouwblok bevindt zich net ten oosten van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, het is dus midden in de historische stadskern gelegen. Het totale plangebied is 951m² groot en kent een onregelmatige, langgerekte noord-zuid vorm. In het noorden grenst het plangebied aan de Korte Nieuwstraat, in het zuiden aan de Vleminckstraat. Langs beide straten is het terrein bebouwd, en ertussen ligt een binnenplaats die bereikbaar is via de Korte Nieuwstraat. De binnenplaats wordt ten oosten en ten westen geflankeerd door een aantal kleine 'huisjes'. Deze huisjes, gekend als Korte Nieuwstraat 18, vormen samen met de binnenplaats het voormalige Sint-Annagodshuis, de bijhorende Sint-Annakapel is gelegen in de Korte Nieuwstraat 22. Het terrein werd sinds begin 13de eeuw opgenomen binnen de stadsomwalling. Of er op dat moment reeds bebouwing aanwezig was op de site, is niet duidelijk. Wel werd in 1400 de Sint-Annakapel en het bijhorende Sint-Annagodshuis gebouwd. Het godshuis bestond op dat momenten vermoedelijk reeds uit enkele huizen gegroepeerd rond een binnenplaats. De kans is niet onbestaande dat het godshuis in de configuratie van vandaag teruggaat op de 15de-eeuwse toestand. In ieder geval is de indeling kapel – binnenplaats – aangrenzende huisjes – doorgang vanaf de Korte Nieuwstraat in de laatste eeuwen niet gewijzigd. De Korte Nieuwstraat heeft minstens een 14de-eeuwse oorsprong, het grotere bouwblok waarin het plangebied is gelegen, gaat afgaande op de cartografische bronnen minstens terug tot de 16de eeuw.

Er werden op de binnenplaats twee proefputten aangelegd van elk 2,1 op 2,1m. Bij het vooronderzoek werden sporen, structuren en vondsten aangetroffen die kunnen gedateerd worden vanaf de late 16de tot de late 19de eeuw. De aangetroffen sporen betreffen muren, een citerne, een afvoerkanaal en een natuurstenen sokkel. Daarnaast werden enkele revelante lagen aangesneden. Het vondstmateriaal is divers te noemen met verschillende aardewerkcategorieën, metaalvondsten, glas en pijpaaarde. Bovendien toonde het vooronderzoek aan dat sporen en structuren aanwezig zijn meteen onder de huidige tegels en dat de bewaringstoestand goed is. De volledige binnenkoer (ca. 144,10m²), de overdekte koer (ca. 39,64m²) en de doorgang naar de Korte Nieuwstraat (ca. 15,30m²), waar de geplande werken zullen plaatsvinden, werden geadviseerd voor een verder onderzoek in de vorm van een werfbegeleiding. In totaal komt de zone voor een verdere werfbegeleiding neer op ca. 199,04m². De uitgravingsdieptes beperken zich tot ca. 30cm. In de doorgang wordt een sleufje voorzien van 80cm.

Een eerste fase van de werfbegeleiding werd uitgevoerd op maandagvoormiddag 2 maart 2020. Hierbij werd een eerste kleine zone van ca. 16m² onderzocht in het zuiden van de binnenkoer (werkput 1). Ondanks herhaaldelijke communicatie (mondeling en per mail) van Acke & Bracke bv naar de bouwheer en de aannemer om tijdig te verwittigen indien een volgende fase/fases van werfbegeleiding diende te gebeuren, werd Acke & Bracke bv niet op de hoogte gesteld van de verdere grondwerken op het terrein. Op 9 juni 2020 vernam Acke & Bracke bv dat alle bouwwerken, inclusief de grondwerken, reeds waren afgerond. De werfbegeleiding is hierdoor niet kunnen doorgaan zoals

voorzien. Naar werd vernomen van de aannemer die de tegels binnen de werkzone heeft weggenomen, zijn enkel de tegels en het zandbed eronder verwijderd en zijn er daarbij geen archeologische sporen/structuren aangetroffen; de voorziene sleuf (30 à 60cm diep) voor nutsleidingen zou niet zijn aangelegd omdat er kon aangesloten worden op bestaande leidingen. Het nalaten van communiceren door de bouwheer en de aannemer werd op 9 en 10 juni 2020 mondeling en per email gemeld aan Onroerend Erfgoed en de archeologen van de stad Antwerpen.

Uiteindelijk konden dus enkel de werken op een kleine zone van 16m² archeologisch begeleid worden, de resterende zone van 183,04m² kon niet onderzocht worden. Of er door de uitvoering van de werken zonder de bijhorende begeleiding schade is aangebracht aan het archeologisch erfgoed is niet (meer) vast te stellen.

In werkput 1 werden de tegels manueel verwijderd, vervolgens werd hier manueel met de schop ca. 5 à 10cm verdiept in functie van nieuwe vloeropbouw. Bijkomend werd een funderingssleuf uitgegraven van 1 schop breed en ca. 20cm diep. Er werden geen archeologische sporen, spoorcombinatie of archeologische structuren aangetroffen. Onder de tegels in werkput 1 bevond zich tot op de maximale uitgravingsdiepte een donkerbruin pakket zandige 'tuin'grond, met steenbrokken in. Dit pakket heeft geen archeologische relevantie/waarde; ondanks het ontbreken van vondsten kan het als recent beschouwd worden. In dit pakket was een afvoerleiding aanwezig, die nog in werking was als afwatering van een regenpijp. De afvoerleiding was deels gemetst, deels buis en kan aanzien worden als een recente (20ste-eeuwse) verstoring.

3.9. Samenvatting niet-gespecialiseerd publiek

Dit eindverslag kadert in het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Naar aanleiding van een geplande omgevingsaanvraag voor het stedenbouwkundige handelingen Antwerpen Korte Nieuwstraat 18-20-22 werd een archeologienota opgemaakt en werd een proefputtenonderzoek uitgevoerd op deze locatie. Er werden op de binnenplaats twee proefputten aangelegd van elk 2,1 op 2,1m. Bij het vooronderzoek werden sporen, structuren en vondsten aangetroffen die kunnen gedateerd worden vanaf de late 16de tot de late 19de eeuw. De volledige binnenkoer (ca. 144,10m²), de overdekte koer (ca. 39,64m²) en de doorgang naar de Korte Nieuwsstraat (ca. 15,30m²), waar de geplande werken zullen plaatsvinden, werden geadviseerd voor een verder onderzoek in de vorm van een werfbegeleiding. In totaal komt de zone voor een verdere werfbegeleiding neer op ca. 199,04m². De uitgravingsdieptes beperken zich tot ca. 30cm. In de doorgang wordt een sleufje voorzien van 80cm.

Een eerste fase van de werfbegeleiding werd uitgevoerd op maandagvoormiddag 2 maart 2020. Hierbij werd een eerste kleine zone van ca. 16m² onderzocht in het zuiden van de binnenkoer (werkput 1). Ondanks herhaaldelijke communicatie (mondeling en per mail) van Acke & Bracke bv naar de bouwheer en de aannemer om tijdig te verwittigen indien een volgende fase/fases van werfbegeleiding diende te gebeuren, werd Acke & Bracke bv niet op de hoogte gesteld van de verdere grondwerken op het terrein. Op 9 juni 2020 vernam Acke & Bracke bv dat alle bouwwerken, inclusief de grondwerken, reeds waren afgerond. De werfbegeleiding is hierdoor niet kunnen doorgaan zoals voorzien. Naar werd vernomen van de aannemer die de tegels binnen de werkzone heeft weggenomen, zijn enkel de tegels en het zandbed eronder verwijderd en zijn er daarbij geen archeologische sporen/structuren aangetroffen; de voorziene sleuf (30 à 60cm diep) voor nutsleidingen zou niet zijn aangelegd omdat er kon aangesloten worden op bestaande leidingen. Het nalaten van communiceren door de bouwheer en de aannemer werd op 9 en 10 juni 2020 mondeling en per email gemeld aan Onroerend Erfgoed en de archeologen van de stad Antwerpen.

Uiteindelijk konden dus enkel de werken op een kleine zone van 16m² archeologisch begeleid worden, de resterende zone van 183,04m² kon niet onderzocht worden. Of er door de uitvoering van de werken zonder de bijhorende begeleiding schade is aangebracht aan het archeologisch erfgoed is niet (meer) vast te stellen.

In werkput 1 werden de tegels manueel verwijderd, vervolgens werd hier manueel met de schop ca. 5 à 10cm verdiept in functie van nieuwe vloeropbouw. Bijkomend werd een funderingssleuf uitgegraven van 1 schop breed en ca. 20cm diep. Er werden geen archeologische sporen, spoorcombinatie of archeologische structuren aangetroffen. Onder de tegels in werkput 1 bevond zich tot op de maximale uitgravingsdiepte een donkerbruin pakket zandige 'tuin'grond, met steenbrokken in. Dit pakket heeft geen archeologische relevantie/waarde; ondanks het ontbreken van vondsten kan het als recent beschouwd worden. In dit pakket was een afvoerleiding aanwezig, die nog in werking was als afwatering van een regenpijp. De afvoerleiding was deels gemetst, deels buis en kan aanzien worden als een recente (20ste-eeuwse) verstoring.

3.10. Bibliografie

- <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479>
- <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778>

3.11. Figurenlijst

Figuur 1 Uitsnede uit de topografische kaart met aanduiding van het plangebied (bron: https://loket.onroerend-erfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	6
Figuur 2 Detail van de topografische kaart met aanduiding van het plangebied (bron: https://loket.onroerend-erfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	6
Figuur 3 Aanduiding van het projectgebied en de advieszone voor werfbegeleiding op het kadaster (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).....	7
Figuur 4 Algemeen proefputtenplan geprojecteerd op het GRB (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).....	10
Figuur 5 Algemeen sporenplan van het proefputtenonderzoek (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).....	11
Figuur 6 Zicht op vlak 1 in proefput 1 met rechts zicht op de waterciterne (foto richting noorden) (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).	11
Figuur 7 Zicht op vlak 1 in proefput 1 (foto richting zuiden) (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).	12
Figuur 8 Zicht op vlak 1 in proefput 2 met centraal muur S1 (foto richting zuiden) (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).	12
Figuur 9 Zicht op vlak 1 in proefput 2 met centraal muur S1 (foto richting noorden) (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).....	13
Figuur 10 Kadasterplan met aanduiding van de zone voor werfbegeleiding in het blauw, en in oranje werkput 1 waar op 02/03/2020 de eerste fase van de werfbegeleiding werd uitgevoerd (bron: geopunt.be).....	15
Figuur 11 Manuele uitgraving voor de funderingssleuf in werkput 1.....	18
Figuur 12 Zicht op het Digitaal Hoogtemodel (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	26
Figuur 13 Zicht op het Digitaal Hoogtemodel, op siteniveau (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	26
Figuur 14 Zicht op de Potentiële bodemerosiekaart (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	27
Figuur 15 Zicht op de bodemkaart (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	27
Figuur 16 Uitsnede uit de Tertiair Geologische Kaart (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	28
Figuur 17 Uitsnede uit de Quartair Geologische Kaart (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	29
Figuur 18 Uitleg bij de Quartair Geologische Kaart (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	29
Figuur 19 Uitleg bij de Quartair Geologische Kaart (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	30
Figuur 20 Uitsnede uit de kaart van Bleau, 1652, met in de rode ovaal de benaderende ligging van het plangebied (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	35

Figuur 21 Benaderende aanduiding van de site op de Ferrariskaart (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	35
Figuur 22 Benaderende aanduiding van de site op de Ferrariskaart, detail (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	36
Figuur 23 Aanduiding van de site op de Vandermaelenkaart (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	36
Figuur 24 Aanduiding van de site op de topografische kaart van 1879-1886 (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	37
Figuur 25 Aanduiding van de site op de topografische kaart van 1902-1948 (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	37
Figuur 26 Aanduiding van de site op de orthofoto van 1971 (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	38
Figuur 27 Aanduiding van de site op de orthofoto van 1979-1990 (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	38
Figuur 28 Aanduiding van de site op de orthofoto 2000-2003 (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11479).	39
Figuur 29 Uitsnede uit de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) (bron: geopunt.be en CAI).	40
Figuur 30 Zicht op profiel 1 in werkput 1 aan de noordelijke zijde (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).	42
Figuur 31 Zicht op profiel 1 in werkput 2 met centraal muur S1 (profiel aan de westelijke zijde) (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).	42
Figuur 32 Detail van de noordelijke helft van profiel 1 in werkput 2 (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).	43
Figuur 33 Detail van de zuidelijke helft van profiel 1 in werkput 2 (bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/13778).	43
Figuur 34 Zicht op werkput 1 na het uitgraven, gezien vanuit het westen. Op de voorgrond de verstoring veroorzaakt door de nog werkende afvoerleiding. Links op de foto is de iets diepere uitgraving van de funderingssleuf te zien.	45
Figuur 35 Zicht op werkput 1 na het uitgraven, gezien vanuit het westen. Op de voorgrond de verstoring veroorzaakt door de nog werkende afvoerleiding. Links op de foto is de iets diepere uitgraving van de funderingssleuf te zien.	46
Figuur 36 Zicht op werkput 1 na het uitgraven, gezien vanuit het oosten. Rechts op de foto is de iets diepere uitgraving van de funderingssleuf te zien.	47
Figuur 37 Zicht op werkput 1 na het uitgraven, detail, gezien vanuit het oosten. Centraal en links boven is de nog werkende afvoerleiding te zien. Recht op de foto is de iets diepere uitgraving van de funderingssleuf te zien.	48

4. Bewaring en deponering

Na afronding van een archeologische opgraving is het belangrijk dat het archeologische ensemble, d.i. het geheel van de materiële resten en het opgravingsarchief, als één geheel bewaard blijft volgens het actiefbehoudsbeginsel, zoals ook in het Verdrag van Valletta (artikel 4, paragrafen 2 en 3) wordt bepaald. Zakelijkrechthouders van een archeologisch ensemble moeten het ensemble als één geheel bewaren en in goede staat behouden. Conform het actiefbehoudsbeginsel moeten de zakelijkrechthouders mogelijke nadelige gevolgen ten aanzien van het ensemble voorkomen door de gepaste voorzorgsmaatregelen te nemen. Voorts moeten de zakelijkrechthouders het ensemble voor onderzoek en ontsluiting beschikbaar houden. Een zakelijkrechthouder kan zich aan de opgesomde plichten onttrekken, door schenking of bruikleen aan een erkend onroerenderfgoeddepot.

Het archeologisch ensemble betreft enkel digitale documenten (foto's, rapporten), die volledig vervat zitten in het archeologierapport en het eindverslag. Er zijn geen vondsten, geen stalen, geen veldtekeningen, e.d. waardoor er van een overdracht van het archeologisch ensemble geen sprake is.

5. Bijlagen

5.1. Lijst plannen en kaarten

Niet van toepassing.

5.2. Tekeningenlijst

Niet van toepassing.

5.3. Fotolijst

Fotonr	Type foto (overzicht, vlak, spoor, coupe, profiel, vondst, detail,...)	Datum	Werkput	Sector	Vak	Vlak	Spoornr	Coupe (x, y)	Vondstnr	Profielnr	Profiel (x, y)
2020B356 - Overzicht - WP 1 - 001	overzicht	2/03/2020	1	/	/	1	/	/	/	/	/
2020B356 - Overzicht - WP 1 - 002	overzicht	2/03/2020	1	/	/	1	/	/	/	/	/
2020B356 - Overzicht - WP 1 - 003	overzicht	2/03/2020	1	/	/	1	/	/	/	/	/
2020B356 - Overzicht - WP 1 - 004	overzicht	2/03/2020	1	/	/	1	/	/	/	/	/
2020B356 - Overzicht - WP 1 - 005	overzicht	2/03/2020	1	/	/	1	/	/	/	/	/

5.4. Sporenlijst

Niet van toepassing.

5.5. Vondstenlijst

Niet van toepassing.

5.6. Stalenlijst

Niet van toepassing.

5.7. Skeletformulieren

Niet van toepassing

5.8. Conservatierapport

Niet van toepassing

5.9. Resultaten aardkundige en natuurwetenschappelijke analyses

Niet van toepassing.

5.10. Referentieprofielen

Niet van toepassing.

5.11. Dagrapporten

Niet van toepassing.

5.12. Veldtekeningen

Niet van toepassing.